

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра фінансів

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ»**

Спеціальності:

072 Фінанси, банківська справа та страхування

Супик Юлія Олександрівна

Керівник: Шумська С.С.

кандидат економічних наук, доцент

Рецензент: Близнюк В.В.

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____

2021

Київ 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ: ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ	6
1.1 Розвиток концепції людського капіталу	6
1.2 Інвестиції в людський капітал	10
1.3 Основні методи оцінки людського капіталу	13
Висновки до Розділу 1	14
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ	15
2.1 Аналіз розвитку людського капіталу у світі	15
2.2 Аналіз розвитку людського капіталу в Україні	22
Висновки до Розділу 2	35
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ	37
3.1 Світові практики та стратегії розвитку людського капіталу	37
3.2 Аналіз результатів розвитку людського капіталу в Україні	42
Висновки до Розділу 3	47
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

У сучасному світі людина є головним рушієм змін у суспільстві, визначальним фактором розвитку економіки є людський капітал (далі ЛК), а не обсяг фізичного капіталу, як було раніше. Саме тому, уряд держав зацікавлений у тому, щоб тримати у фокусі обсяг людського капіталу країни по відношенню до інших країн та розвивати людський капітал країни, впливаючи на розвиток потенціалу кожного громадянина.

Якісний розвиток людського капіталу є основою зростання національної економіки, а разом з цим і рівня добробуту населення та конкурентоспроможності України у світі.

Показник людського капіталу залежить від низки факторів. Щоб впливати на величину людського капіталу, необхідно визначити позитивні та негативні фактори та корегувати їх обсяги. Необхідно дослідити сучасний стан рівня людського капіталу, а також тренди його факторів впливу.

Для забезпечення стабільного розвитку людського капіталу в Україні необхідно взяти досвід світових практик та стратегій розвитку людського капіталу.

Актуальність теми. Від величини людського капіталу залежить потужність національної економіки. Правильно визначені фактори, що впливають на розвиток ЛК та вплив на них збільшуватимуть обсяг ЛК в Україні.

Мета та задачі дослідження. Метою наукової роботи є оцінка фінансових аспектів розвитку людського капіталу. Досягнення поставленої мети передбачає необхідність розв'язання таких наукових завдань:

- систематизація етапів формування концепції людського капіталу,
- аналіз методик оцінки величини людського капіталу,
- виявлення взаємозалежності величини людського капіталу та макроекономічних показників,
- розкриття впливу позитивних та негативних факторів на величину людського капіталу в Україні,

- дослідження світових практик та стратегій розвитку людського капіталу,
- аналіз поточного прогресу розвитку людського капіталу в Україні.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єкт дослідження — людський капітал. Предмет дослідження — фінансові аспекти розвитку людського капіталу.

Методи дослідження. Оцінка фінансових аспектів розвитку людського капіталу здійснена за допомогою регресійного аналізу, оцінка реалізації стратегії розвитку людського капіталу та сталого розвитку в зроблена за допомогою SWOT-аналізу, аналіз міжнародних практик розвитку людського капіталу здійснено завдяки порівняльному методу. Окрім того у роботі використані метод моделювання, класифікації і метод аналізу та синтезу.

Інформаційна база. Аналіз основних методів оцінки людського капіталу здійснювався на основі Звіту розвитку людського капіталу від Світового банку та Звіту людського розвитку від ООН. Оцінка людського капіталу країн була проведена на основі економічного рейтингу Світового банку. Взаємозалежність величини людського капіталу та темпу розвитку економіки країни була виявлена на основі статистичних даних Світового банку. Взаємозв'язок величини і напрямку інвестицій та величини людського капіталу в Україні було проведено на основі статистичних та аналітичних матеріалів Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, а також Звітів людського розвитку. Світові практики та стратегії розвитку людського капіталу досліджувалися на основі міжнародних звітів програм по розвитку людського капіталу на платформі The Global Delivery Initiative. Аналіз реалізації стратегії розвитку людського капіталу в Україні проводився на основі аналітичних матеріалів Державної служби статистики України та національного огляду прогресу у досягненні Цілей сталого розвитку в Україні.

Інформаційну базу дослідження становили положення законодавчих та нормативно-правових актів України з питань формування та реалізації людського капіталу, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України та Світового банку, аналітичні звіти

Національної комісії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених на тему людського капіталу, ресурси мережі Інтернет.

Практичне значення одержаних результатів. У науковій роботі узагальнено поняття людського капіталу, зроблено оцінку залежності людського капіталу від факторів, що впливають на нього, систематизовано еволюцію концепції людського капіталу, проведено порівняльний аналіз світового досвіду по розвитку людського капіталу, який може використати Україна для підготовки міжнародних та національних проектів з питань розвитку людського капіталу та реформування інвестиційної політики.

Обсяг та структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 63 найменування, 1 додатку, викладена на 57 сторінках, містить 4 таблиці, 17 рисунків.

Ключові слова: людський капітал, інвестиції, економічний розвиток, освіта, охорона здоров'я, індекс людського капіталу.

РОЗДІЛ 1. ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ: ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ

1.1 Розвиток концепції людського капіталу

Внесок у розвиток сучасної теорії людського капіталу зробили Адам Сміт, Теодор Шульц, Гері Беккер, Річард Фрімен, Едвард Денісон, Саймон Кузнець та інші економісти, соціологи та історики, серед них були такі українські вчені — Грішнова О., Каленюк І., Чухно А., Бородіна О. та інші. Хронологія розвитку концепції ЛК представлена на рисунку 1.1, а також детальніше у таблиці 1.1.

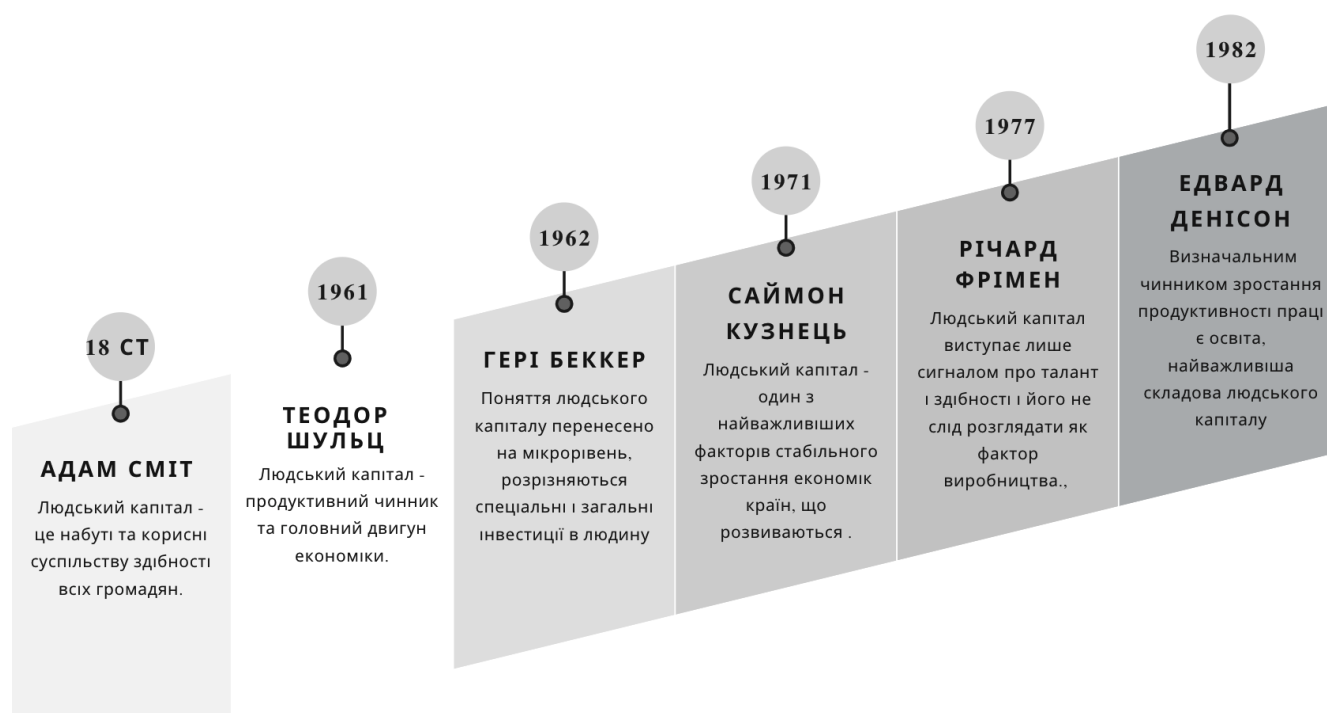

Рисунок 1.1 – Хронологія розвитку концепції людського капіталу

Джерело: розроблено автором на основі даних [1-6].

Таблиця 1.1 Еволюція концепції поняття "людський капітал"

Автор	Період	Література	Як автор трактує поняття
Адам Сміт	18 ст.	Дослідженн я природи та причин багатства націй [1]	ЛК - це набуті та корисні суспільству здібності всіх громадян. Придбання таких талантів під час навчання завжди коштує реальних витрат, що є капіталом. Ці таланти формують частину статку особи, таким чином це формує статок суспільства, до якого належить особа.
Теодор Шульц	1961	Інвестиції в людський капітал [2]	ЛК подібний до будь-якої іншої форми капіталу для поліпшення якості та рівня виробництва. Для формування ЛК необхідні інвестиції в освіту, навчання та посилення переваг працівників організації. ЛК здатний накопичуватися і відтворюватися. ЛК - продуктивний чинник та головний двигун економік.
Гері Беккер	1964	Людський капітал [3]	Термін "людський капітал" перенесено на мікрорівень. ЛК підприємства - як сукупність навичок, знань і умінь працівників. Інвестиції в них: витрати на освіту та навчання. Оцінено економічну ефективність освіти для самого працівника. Виділено особливе значення спеціального навчання, спеціальних знань і навичок, адже спеціальна підготовка працівників формує конкурентні переваги фірми.
Саймон Кузнець	1971	Економічне зростання націй: сукупний випуск і виробнича структура [4]	Високий рівень і якість накопиченого ЛК, необхідні для прискорення інституційних реформ, трансформації держави, технологічного оновлення виробництв, ринкових перетворень економіки тощо. Високий рівень і якість людського капіталу країни, що успішно розвивається, забезпечують її вихід на стабільний темп зростання ВВП і підвищення рівня життя населення. ЛК є одним з найважливіших факторів стабільного зростання економік країн, що розвиваються.

Продовження Таблиці 1.1

Автор	Період	Література	Як автор трактує поняття
Річард Фрімен	1977	Інвестиції в людський капітал та знання [5]	ЛК - сигнал про талант і здібності. Щоб бізнес дійсно став продуктивним потрібно навчати та мотивувати своїх працівників, а також інвестувати в капітальне обладнання. ЛК не слід розглядати як фактор виробництва.
Едвард Денісон	1983	Тенденції американського економічного зростання [6]	Найважливіша складова ЛК - це освіта, саме вона є визначальним чинником зростання продуктивності праці.
Юрій Корчагін	2005	Людський капітал [7]	Людський капітал - соціально-економічна категорія, похідна від категорій «робоча сила», «трудові ресурси», «трудовий потенціал», «людський фактор», яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих унаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у їх власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливають на зростання доходів (заробітків) свого власника та національного доходу.
Клаудія Голдін	2014	Людський капітал [8]	Людський капітал - запас звичок, знань, соціальних та особистісних атрибутів (включаючи креативність), втілений у здатності виконувати працю з метою отримання економічної цінності.

Джерело: складено автором на основі даних [1-8].

Термін “людський капітал” вперше з’явився у 1962 році, півстоліття тому. Упродовж тривалого періоду часу вчені-економісти намагаються більш точно розвинути поняття ЛК. У таблиці 1.2 наведено різні підходи до трактування цього поняття.

Таблиця 1.2 Тракткування поняття "людський капітал"

Джерело	Тракткування поняття "людський капітал"
Організація економічного співробітництва та розвитку [9]	Знання, навички, компетенції та інші атрибути, що втілюються в особах або групах осіб, набутих протягом їхнього життя та використаних для виробництва товарів, послуг чи ідей у ринкових умовах.
Світовий банк [10]	Сукупність знань, професійних якостей, досвіду, якими володіють індивіди і які роблять їх "економічно продуктивними". ЛК може бути збільшений за рахунок вкладень в освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку.
Економічний словник Penguin Dictionary of Economics [11]	Навички, здатність та вміння, які має людина і які дозволяють їй отримувати дохід
Економічна онлайн-платформа "Investopedia" [12]	Нематеріальний актив або якість, які не перелічені на балансі компанії. Це можна класифікувати як економічну цінність досвіду та навичок працівника. Сюди входять такі активи, як освіта, навчання, інтелект, навички, здоров'я та інші речі, які цінують роботодавці.

Джерело: складено автором на основі даних [9-12].

Отже, ідея людського капіталу почала активно розвиватися протягом останнього століття, багато видатних економістів вплинули на формування концепції людського капіталу, проаналізували взаємозалежність ЛК та макроекономічних показників, запропонували методи збільшення величини людського капіталу в країні та дослідили, які саме фактори впливають на формування ЛК.

1.2 Інвестиції в людський капітал

Інвестиції в людський капітал — це цілеспрямовані витрати фінансових та інших ресурсів (час, енергія тощо) на формування особистісних та професійних навичок людини, що в майбутньому принесуть дохід як індивіду, так і суспільству [13].

Можливо розрахувати лише ту частину інвестицій в людський капітал, яка має вартісне представлення (наприклад, фінансові інвестиції в ЛК), усі додаткові інвестиції в ЛК, такі як витрачений час, енергія тощо, виміряти досить важко, так як неможливо точно визначити їх обсяг.

Економісти виділяють три напрямки інвестицій в ЛК (рисунок 1.2):

- інвестиції в освіту, що включають початкову, загальну і спеціальну освіту; формальну і неформальну освіту; підготовку за місцем роботи;
- інвестиції в охорону здоров'я, що складаються з інвестицій на профілактику захворювань, медичне обслуговування, дієтичне харчування, поліпшення житлових умов;
- інвестиції в мобільність, завдяки яким працівники мають можливість мігрувати до місць з більшою продуктивністю.

ІНВЕСТИЦІЇ В ОСВІТУ	ІНВЕСТИЦІЇ В ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я	ІНВЕСТИЦІЇ В МОБІЛЬНІСТЬ
<ul style="list-style-type: none"> • початкова освіта • загальна освіта • спеціальна освіта • формальна освіта • неформальна освіта • професійна підготовка 	<ul style="list-style-type: none"> • профілактика захворювань • медичне обслуговування • дієтичне харчування • поліпшення житлових умов 	<ul style="list-style-type: none"> • пошук економічно значимої інформації • фінансові, розумові, часові витрати на міграцію

Рисунок 1.2 — Інвестиції в людський капітал

Джерело: розроблено автором на основі даних [14].

Найдетальніше можна показати вплив інвестування в освіту на розвиток ЛК через окремі етапи інвестування в освіту:

- виховання дітей - формує емоційний інтелект та стійкий психологічний стан, закладаються навички комунікації та саморозуміння (родина);
- початкова школа – формує базу знань: елементарні знання з рідної мови, математики та навколишнього світу, навички спілкування, навчання та вирішення прикладних завдань (дитячий садок та школа, ліцеї, гімназії), зазвичай фінансується за рахунок держави чи власних грошей батьків, рідко соціальними фондами;
- середня освіта - формує базу і покращує якість знань, сприяє формуванню умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від її професії [15] (школа, ліцеї, гімназії), зазвичай фінансується за рахунок держави чи власних грошей батьків, рідко соціальними фондами;
- вища освіта - дає більш глибокі та специфічні знання, формує сукупності систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення у відповідній галузі знань за певною спеціальністю [16], завершується здобуттям певної кваліфікації (університети, коледжі), зазвичай фінансується за рахунок держави чи власних грошей батьків, рідко соціальними фондами;
- неформальна освіта - сприяє формуванню навички або ж групи навичок у конкретній сфері, вдосконалення базових знань та навичок [17] (книжки, курси, семінари, заняття спортом, тренінги, майстер-класи, відео на YouTube, програми напр. Українська академія Лідерства (10-місячна освітня програма розвитку для випускників шкіл [18]), FLEX (програма обміну майбутніх лідерів [19]), ПЛАСТ (національна скаутська організація України [20]), зазвичай фінансуються власними коштами людини, деколи фірмами, організаціями та державами, рідко соціальними фондами;
- підготовка кадрів - процес навчання наявних (працюючих) і потенційних (наприклад, студентів) працівників професійних знань та вмінь з метою

набуття навичок, необхідних для виконання певних видів робіт [21], зазвичай фінансується за рахунок фірми;

- досвід (як професійний, так і особистий) - сукупність знань, вміння, які здобуваються в житті, на практиці [22], формування навичок командної роботи, швидкого прийняття ефективних рішень;
- можливості - наявність умов, сприятливих для розкриття потенціалу, напр. можливість здійснювати науково-дослідницьку роботу, доступ до новітніх технологій [23];
- мотивація - це процес стимулювання працівників до здійснення ефективної діяльності, спрямованої на досягнення цілей підприємства. Мотивація необхідна для ефективного виконання прийнятих рішень і запланованих завдань. Якщо людина мотивована, її задоволення від роботи може призвести до якісного результату. Мотивація вважається однією з найважливіших причин рухатися вперед [24].

Види інвестицій в освіту зображені на рисунку 1.3., кожен з яких збільшує обсяг і якість ЛК.

Рисунок 1.3 – Інвестиції в освіту

Джерело: розроблено автором на основі даних [15-23].

Підсумовуючи, величина людського капіталу залежить від обсягів інвестицій, які були витрачені протягом життя індивіда державою, роботодавцем чи самим індивідом. Виділяють три основні види інвестицій, які впливають на величину ЛК - це інвестиції в освіту, в охорону здоров'я та в мобільність населення. Кожна зі сфер фінансування є складною системою, яка складається з багатьох

підгалузей та потребує інвестицій грошей, часу та енергії кожного учасника інвестицій, також кожна зі сторін отримує вигоду від інвестування, збільшуючи величину ЛК. Найбільшу віддачу дають інвестиції в освіту та здоров'я і це відображається в методології оцінювання ЛК.

1.3 Основні методи оцінки людського капіталу

Індекс людського капіталу. Одним з показників людського капіталу є індекс людського капіталу (ІЛК), розрахований Світовим банком - Human Capital Index 2020 від Word Bank. Він вимірює обсяг ЛК, який дитина народжена сьогодні може досягти до 18 років, це відображає продуктивність наступного покоління робітників [25].

ІЛК розраховується на основі 3 компонентів: показник виживання, очікувані роки навчання і здоров'я. Виживання вимірюється показником “виживання від народження до шкільного віку”, таким чином досліджують, чи дитина, народжена сьогодні виживе до шкільного віку. Очікувані роки навчання вимірюються на основі двох показників — кількісного та якісного: кількість років навчання та результати тестів з міжнародного тестування досягнень учнів, таким чином досліджують, скільки років буде навчатися дитина та як вона буде навчатися. Загальний стан здоров'я вимірюється на основі показника затримки росту у дітей віком до 5 років та показника виживання дорослих, ймовірність дожити до 60 років 15-річній дитині, таким чином досліджують чи закінчать учні школу здоровими та готовими до подальшої роботи чи навчання.

Індекс людського розвитку — ще один показник рівня людського капіталу. Починаючи з 1990 року, щорічно були представлені звіти Розвитку Людини від Організації Об'єднаних Націй. Індекс людського розвитку (ІЛР) — це підсумковий показник досягнень у трьох ключових сферах людського розвитку: довгому та здоровому житті, доступі до знань та гідному рівні життя.

Сфера здоров'я оцінюється середньою тривалістю життя при народженні.

Освітня сфера вимірюється середнім рівнем шкільного навчання для дорослих віком від 25 років і більше та очікуваними роками навчання дітей шкільного віку. Рівень життя вимірюється показником валового національного доходу на душу населення.

Дослідження індексу людського капіталу суттєво поглибили розуміння його значення та шляхів формування. Якщо на початку розкриття цього поняття під людським капіталом розуміли лише сукупність інвестицій, що підвищували його здатність до продуктивної праці (інвестиції в освіту та професійні навички), то останні розрахунки, які проводять Світовий банк, Організація Об'єднаних Націй, враховують і всі споживчі витрати, до яких належать витрати на харчування, одяг, житло, освіту, охорону здоров'я, культуру [26].

Висновки до Розділу 1

1. Аналіз еволюції концепції людського капіталу показав, що ідея ЛК була сформована у 1962 році і активно розвивалася протягом останнього століття. На формування концепції еволюції вплинули такі відомі економісти, як Адам Сміт, Теодор Шульц, Гері Беккер, Річард Фрімен, Едвард Денісон, Саймон Кузнець. Вони проаналізували взаємозалежність ЛК та макроекономічних показників, запропонували методи збільшення величини людського капіталу в країні та дослідили, які саме фактори впливають на формування ЛК.

2. Обсяг людського капіталу залежить від обсягів інвестицій, які були витрачені протягом життя індивіда державою, роботодавцем чи самим індивідом. Три основні види інвестицій, які впливають на величину ЛК — це інвестиції в освіту, охорону здоров'я та мобільність населення.

3. Аналіз основних методів оцінки людського капіталу, індексу людського капіталу від Світового банку та індексу людського розвитку від ООН, продемонстрували, що для розрахунку рівня людського капіталу зазвичай використовуються показники 2 основних компонентів: здоров'я та освіти.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ

2.1 Аналіз розвитку людського капіталу у світі

Оцінка людського капіталу країн на основі економічного рейтингу Світового банку. Як вже відомо, індекс людського капіталу, розрахований Світовим банком, вимірює обсяг ЛК, який дитина, народжена сьогодні, може досягти до 18 років, що відображає продуктивність наступного покоління робітників [25]. Останні оновлення даних були до пандемії у 2020 році, було досліджено 174 економік, результати представлені на рисунку 2.1. Середній світовий показник людського капіталу становив 56%, тобто дитина, народжена в 2020 році, може досягти в середньому 56 відсотків своєї потенційної продуктивності як майбутній працівник. Проте якщо аналізувати середній показник за окремими економічними регіонами, представлений на рисунку 2.1, то значення ІЛК буде відрізнятися від середньосвітового, наприклад, дитина, яка народилася в економіці з низькими доходами, показник ІЛК становить 37 відсотків. Для дитини, яка народилася в економіці з високими доходами, цей показник становить 70%.

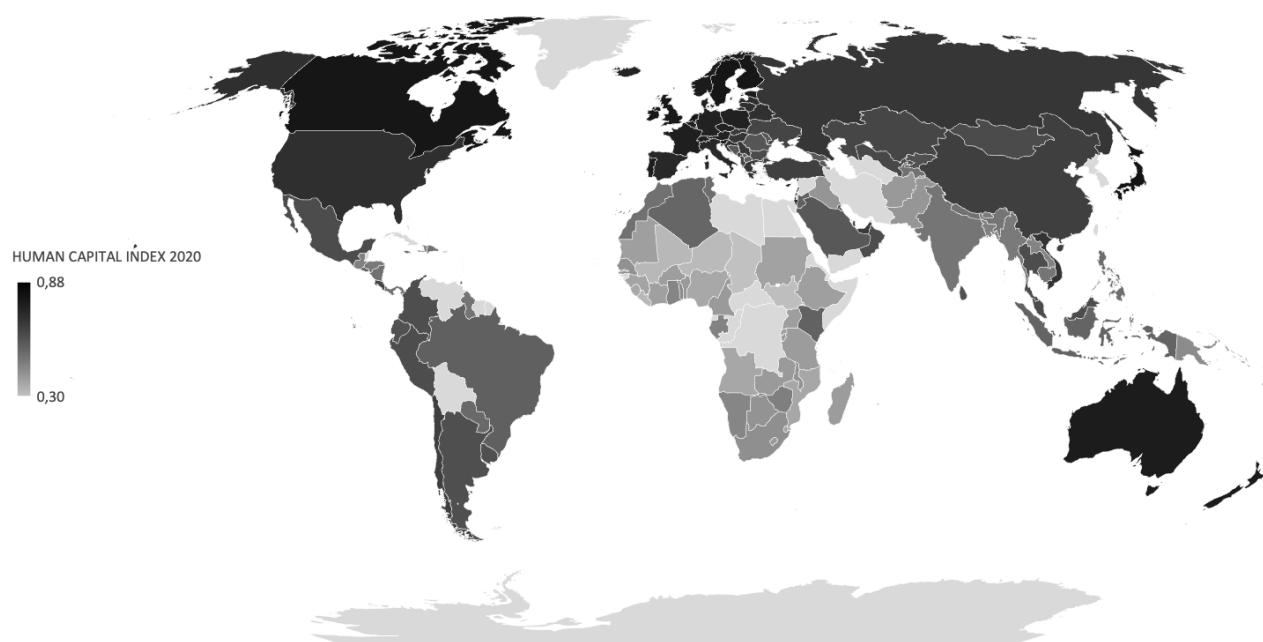

Рисунок 2.1 – Індекс людського капіталу за 2020

Джерело: розроблено автором на основі даних [27].

За рейтингом Індексу людського капіталу за 2020 зі 174 досліджених економік, 4 країни з найвищим показником ІЛК знаходяться у східній Азії: Сінгапур(0,88), Гонконг(0,81), Японія(0,81) та Корея(0,80). Наступні країни в рейтингу - це Канада, Фінляндія, Макао, Швеція, Ірландія та Нідерланди.

Найменший показник людського капіталу в країнах Африки: Чад (0,3), Кот-д'Івуар (0,38), Есватіні (0,37), Буркіна-Фасо (0,38) та Бурунді (0,39).

Україна посіла 53 місце серед 174 представлених економік із показником Індексу людського капіталу 0,63. Цей показник нижчий середнього для регіону Європи та Центральної Азії, але вищий середнього для країн із середнім доходом.

За рейтингом Індексу людського капіталу поруч з Україною опинилися Сейшели (0,63), Чорногорія (0,63), Албанія (0,63), Коста-Ріка (0,63), Казахстан (0,63) та Бруней Даруссалам (0,63).

Найвищий рівень людського капіталу у високорозвинутих країнах, найнижчий - у малорозвинених країнах, середній - у країнах, що розвиваються. Взаємозалежність величини людського капіталу та темпу розвитку економіки країни представлено на рисунку 2.2.

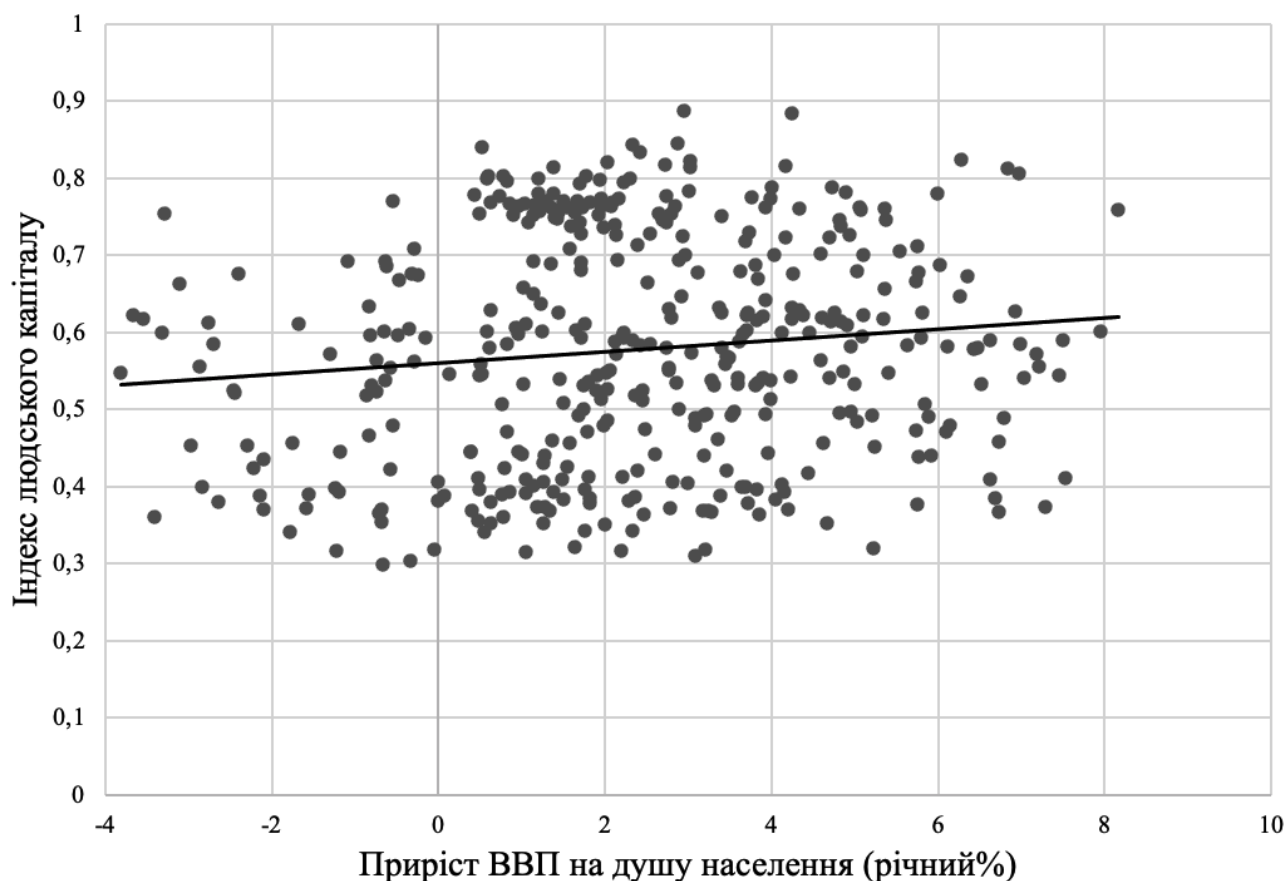

Рисунок 2.2 - Взаємозалежність величини людського капіталу та темпу розвитку економіки країни

Джерело: складено автором на основі даних [27; 28].

Графік показує, що зі зростанням рівня людського капіталу, збільшується приріст ВВП на душу населення, тобто є залежність величини людського капіталу та темпу розвитку економіки країни, таким чином можна впливати на темпи розвитку економіки країни, інвестуючи в людей.

Підсумовуючи, за даними 2020 року середній показник ІЛК по світу становить 56%, тобто в середньому у світі дитина, народжена сьогодні, зможе до свого 18-річчя досягнути 56% потенційно можливого рівня ЛК. В Україні цей показник вищий середнього - 63%, найвищий показник ІЛК у Сінгапурі - 88%. Оскільки найвищий рівень людського капіталу у високорозвинених країнах, найнижчий - у малорозвинених країнах, середній - у країнах, що розвиваються, то

можна зробити припущення, що величина ЛК та економічний добробут країн є взаємозалежними.

Взаємозв'язок розвитку людського капіталу та основних макроекономічних показників. Для дослідження взаємозв'язку розвитку людського капіталу та макроекономічних показників було досліджено взаємозалежність індексу людського розвитку та обсягу валового внутрішнього продукту. Індекс людського розвитку є одним з показників обсягу людського капіталу. Рівень економічного добробуту країни є одним з основних макроекономічних показників. Було обрано дані ВВП на душу населення та рівня індексу людського розвитку з 1990 до 2000 року, результати зображено на рисунку 2.3.

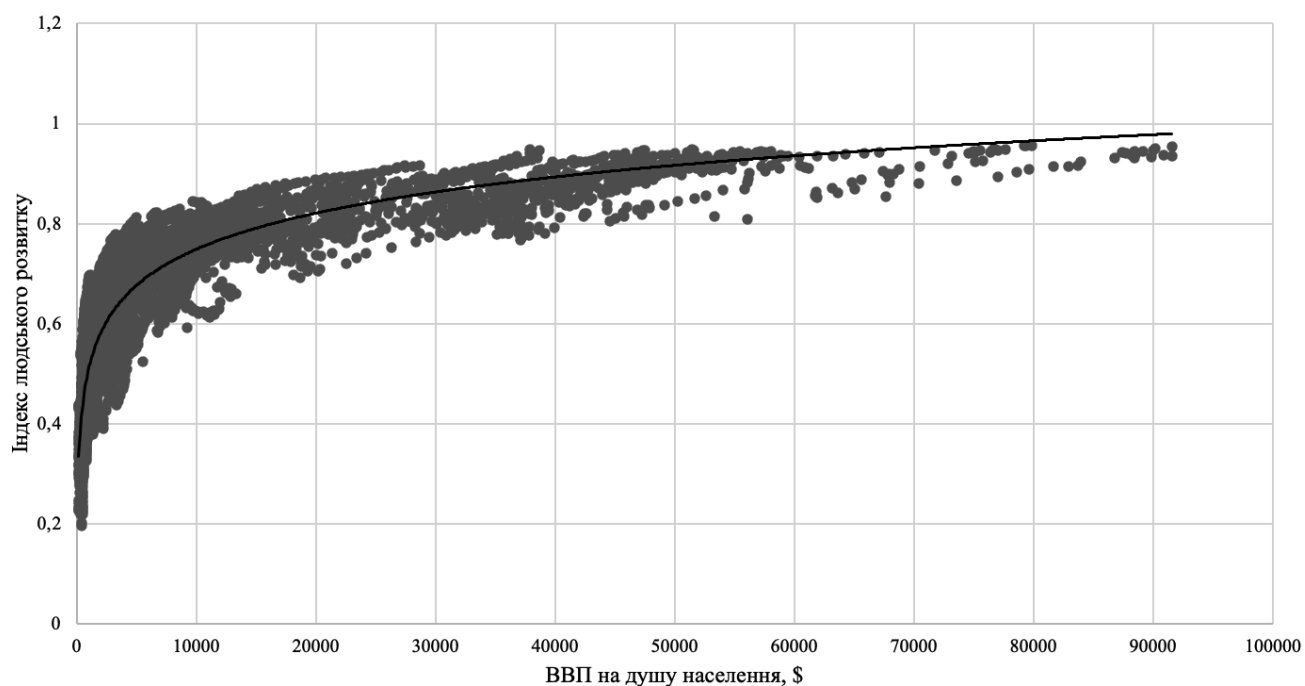

Рисунок 2.3 – Вплив людського розвитку на економічний розвиток

Джерело: складено автором на основі даних [28; 29].

На діаграмі простежується логарифмічна залежність рівня ВВП на душу населення від рівня людського розвитку. Якщо показник людського капіталу був на низькому рівні, то відбулося або все в минулому, або в теперішньому дуже стрімке зростання ВВП на душу населення зі збільшенням рівня людського капіталу. Якщо ж показник людського капіталу був на високому рівні, то відбулося

менш стрімке зростання ВВП на душу населення зі збільшенням рівня людського капіталу.

Фінансові аспекти розвитку людського капіталу у світі. На основі даних Індексу людського розвитку з 1990 року до 2020 було проведено аналіз взаємозалежності ІЛР і державних інвестицій в охорону здоров'я та освіти, результати представлені на рисунках 2.4 і 2.5.

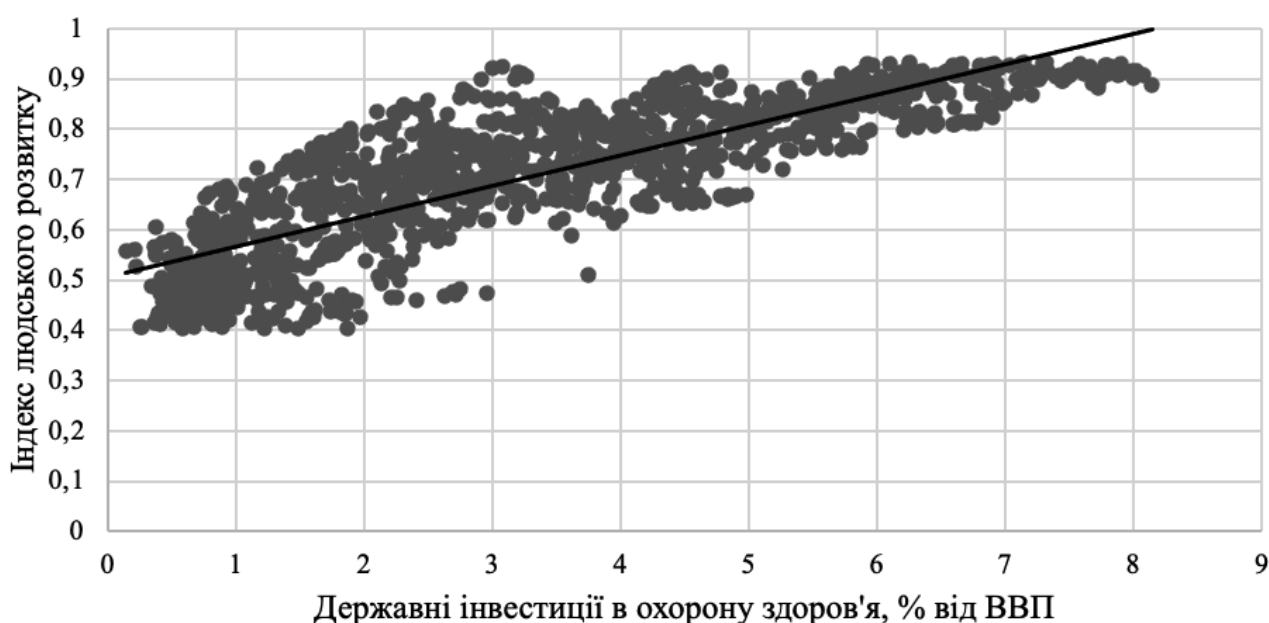

Рисунок 2.4 – Взаємозалежність індексу людського розвитку та державних інвестицій в охорону здоров'я

Джерело: розроблено автором на основі даних [29; 28].

Простежується пряма залежність, тобто зі збільшенням державних інвестицій в охорону здоров'я збільшується індекс людського розвитку.

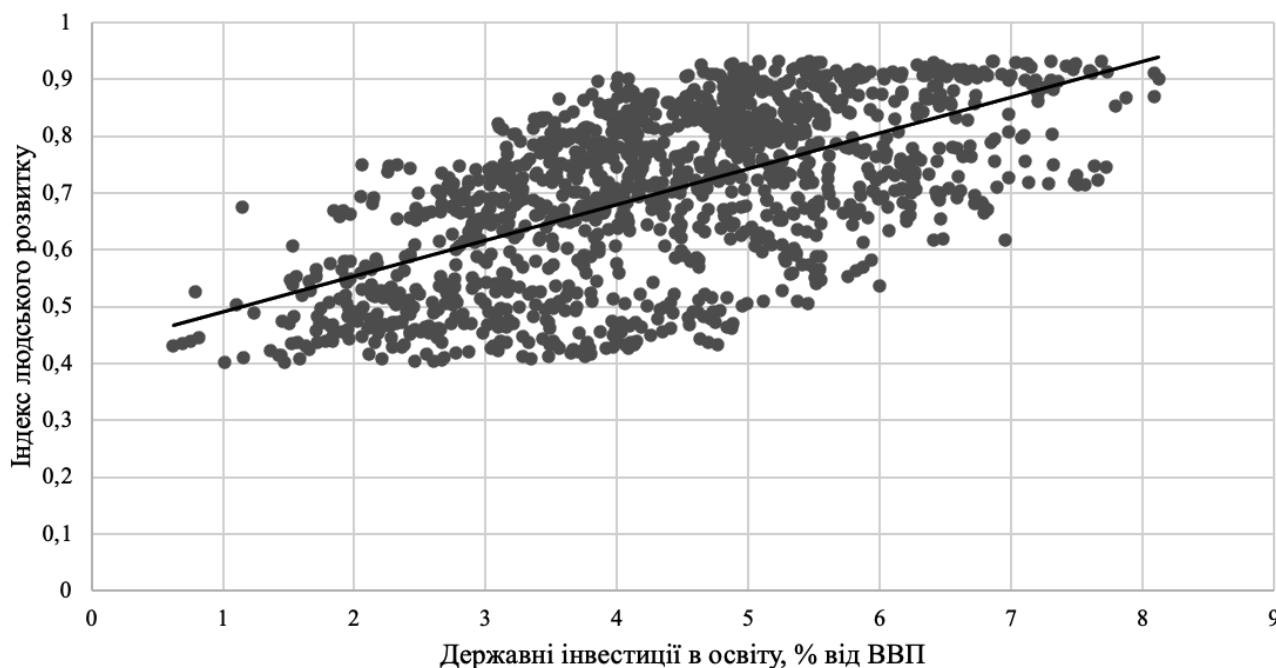

Рисунок 2.5 – Взаємозалежність індексу людського розвитку та державних інвестицій в освіту

Джерело: розроблено автором на основі даних [31; 29].

Простежується пряма залежність, тобто зі збільшенням державних інвестицій в освіту збільшується індекс людського розвитку.

На основі даних індексу людського розвитку, починаючи з 1990 року і до 2020, було проведено регресійний аналіз, на основі якого емпірично доведено вплив 2 основних факторів на людський розвиток - освіти та системи охорони здоров'я, отримано наступне рівняння:

$$Y = 0,46 + 0,02X1 + 0,05X2, (2.1)$$

де Y - індекс людського розвитку;

$X1$ - державні інвестиції в освіту, % ВВП;

$X2$ - державні інвестиції в охорону здоров'я, % ВВП

Рівняння (2.1) відображає залежність рівня індексу людського розвитку (Y) від державних інвестицій в освіту ($X1$) та державних інвестицій в охорону здоров'я ($X2$). Коефіцієнти рівняння показують кількісний вплив кожного фактора на

результативний показник за незмінності інших. У нашому випадку рівень індексу людського розвитку збільшується на 0,02 пункти при зростанні інвестицій в освіту на 1% ВВП при незмінному показнику державних інвестицій в охорону здоров'я; величина людського капіталу збільшується на 0,05 пунктів при зростанні інвестицій в охорону здоров'я на 1% ВВП при незмінному показнику державних інвестицій в освіту.

R-квадрат дорівнює 0,71, тобто отримані спостереження підтверджують модель на 71%. Усі коефіцієнти є статистично значущими: вірогідність прийняття 0-ї гіпотези, що коефіцієнт регресії рівняння дорівнює 0, при константі 0, при змінній X1 та X2 також близько до нуля, отже усі менше 0,05. Значення F-критерія Фішера дорівнює 1621, нульова гіпотеза полягає в тому, що рівняння регресії в цілому є статистично незначущим, значення ймовірності прийняття нульової гіпотези близьке до 0, менше 0,05, нульова гіпотеза не може бути прийнята, тому за критерієм Фішера, рівняння також є статистично значущим.

Вплив пандемії COVID-19 на ЛК у світі. На жаль, на сьогоднішній день немає даних про рівень людського капіталу станом на 2020 рік, тож неможливо кількісно проаналізувати, як саме пандемія коронавірусу вплинула на людський капітал. Проте вже існують численні статті науковців щодо того, як пандемія вплинула на світову економіку та людський капітал.

На сторінці Світового Економічного Форуму опубліковано статтю “6 ways the COVID-19 pandemic could change our approach to human capital” (6 способів, як пандемія коронавірусу може змінити підхід до людського капіталу):

“Пандемія COVID-19 вимагає перекваліфікації талантів та переналагодження операційних та стратегічних процесів підприємств. Компанії, які пришвидшують майбутнє праці, розвиваючи людський капітал у більш ефективні, рухливі та цілеспрямовані ресурси, зменшують ризик, одночасно стабільно підвищуючи конкурентоспроможність та прибутковість можуть планувати на перспективу і забезпечити активну реакцію на швидко мінливе робоче середовище. Для багатьох фізичне робоче місце стало небезпекою для

здоров'я, і компанії швидко зробили модифікації робочого місця або ж повністю перевели його в онлайн-формат. Зросла роль лідерів (менеджерів), які відстоюють культуру компаній, яка сприяє фізичній та психологічній безпеці, при цьому забезпечуючи ділові результати. Ми очікуємо, що організації, які надають пріоритет людському капіталу як частину стратегії сталого розвитку, зможуть зменшити ризики та краще підтримуватимуть створення вартості протягом наступних кварталів” [32].

Підсумовуючи, пандемія COVID-19 мала такі наслідки як: зменшення ділової активності, збільшення рівня безробіття, зменшення доступу до мобільності населення, переобладнання офлайн-бізнесу та переведення його в онлайн-формат, громадяни почали більше турбуватися про своє здоров'я, зросли витрати у сфері медицини.

Оскільки пандемія коронавірусу негативно вплинула на фактори, що впливають на величину людського капіталу, вона негативно вплинула і на людський капітал.

2.2 Аналіз розвитку людського капіталу в Україні

Індекс людського розвитку в Україні за 2019 рік становить 0,779, Україна посіла 74 місце зі 189 країн та територій.

У період з 1990 по 2019 року значення індексу людського розвитку в Україні зросло з 0,725 до 0,779, збільшившись на 7,4 відсоткових пункти . На рисунку 2.6 наведено динаміку основних індикаторів ІЛР за 29 років: тривалість життя, роки навчання, ВВП на душу населення.

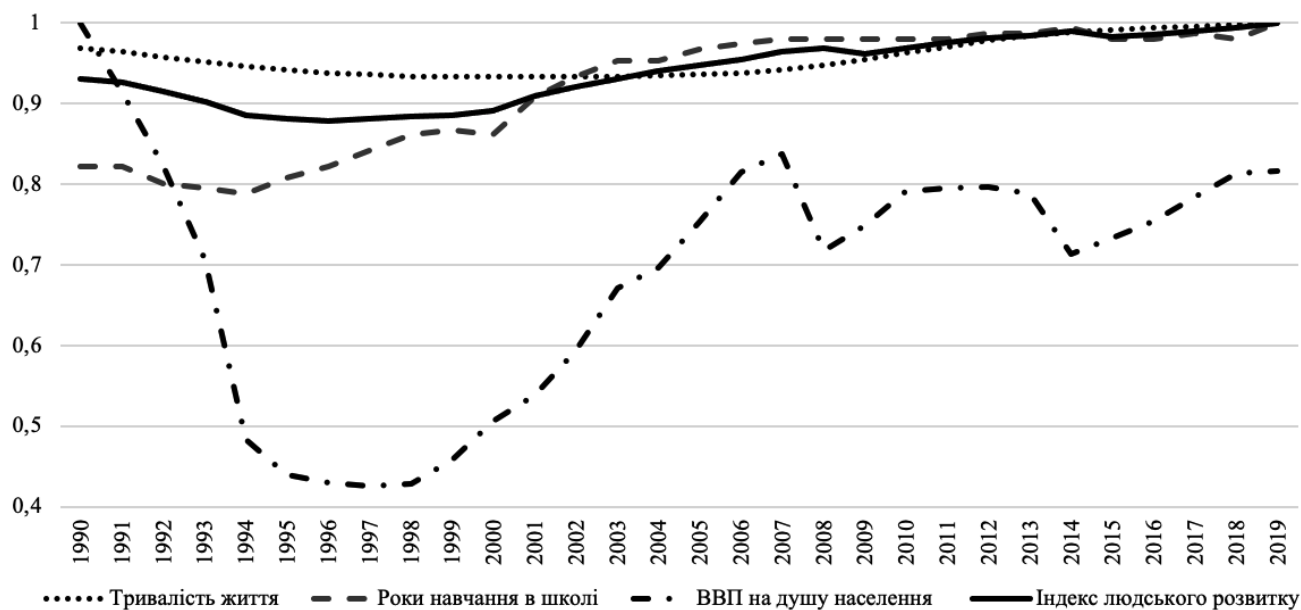

Рисунок 2.6 – Динаміка ключових показників Індексу людського розвитку в Україні протягом 1990-2019 років

Джерело: складено автором на основі даних [27; 28; 33; 34].

ВВП на душу населення в Україні зменшився на 18,3% за період з 1990 до 2019 року. Цей показник був нестабільним протягом всього періоду: з 1990 року до 1996 ВВП на душу населення зменшився майже на 60%, до 2007 року показник збільшився на 40% і вже наступного року знову прослідковується спад, пов'язаний зі Світовою кризою 2008 року, 2014 року також відбувся спад, що можна пояснити війною на Сході України, до кінця 2019 року ВВП на душу населення стабільно зростає.

У період 1990-2019 років в Україні середня тривалість життя зросла з 69,8 до 72,1 років; загалом на 2,3 роки або на 3,2%. До 1998 року середня тривалість життя зменшилася до 67,3 років, що пов'язано зі спадом народжуваності через нестійку економіку, зокрема через недостатній рівень заробітної плати. Після 2004 року середня тривалість життя населення почала стабільно зростати, збільшившись на 4,8 роки.

Середня кількість років навчання зросла з 12,4 до 15,1 року; всього на 2,7 років або на 18%. На відміну від двох інших індикаторів Індексу людського розвитку, цей показник стабільно зростав протягом всього періоду.

Індекс людського розвитку поступово зростає, проте прослідковуються незначні коливання: з 1990 до 1994 року показник зменшився на 5%, це може бути пов'язано зі зменшенням тривалості життя населення, що в свою чергу пов'язане зі зменшенням народжуваності через низькі заробітні плати. Після 2008 року показник ІЛК продовжило поступово зростати, досягши позначки 7,55, проте наступного року впав на 4%, після спаду ВВП на душу населення через Глобальну кризу. Також ІЛР дещо зменшився після 2014 року на 0,7%.

Отже, показник людського капіталу залежить від середньої тривалості життя населення, кількості років навчання та добробуту країни. Найбільша залежність прослідковується між ІЛР і ВВП на душу населення, оскільки ці показники швидко відображають зміни в країні (глобальна криза, війна, малі заробітні плати тощо).

Фінансові аспекти розвитку людського капіталу в Україні. Оцінка людського капіталу є складним процесом. Можливо розрахувати лише ту частину інвестицій в людський капітал, яка має вартісне представлення, усі додаткові інвестиції в ЛК, такі як витрачений час, енергія тощо, виміряти досить важко, оскільки неможливо точно визначити їх обсяг.

Основними інвестиціями, які впливають на розвиток людського капіталу є інвестиції в наступні 4 сфери: інновації, освіту, охорону здоров'я та соціальний захист. На рисунку 2.7 представлені джерела інвестицій у 4 сфери. Джерелами інвестицій виступає приватний сектор (фізичні та юридичні особи), державний сектор, нерезиденти, тобто інвестиції з-за кордону.

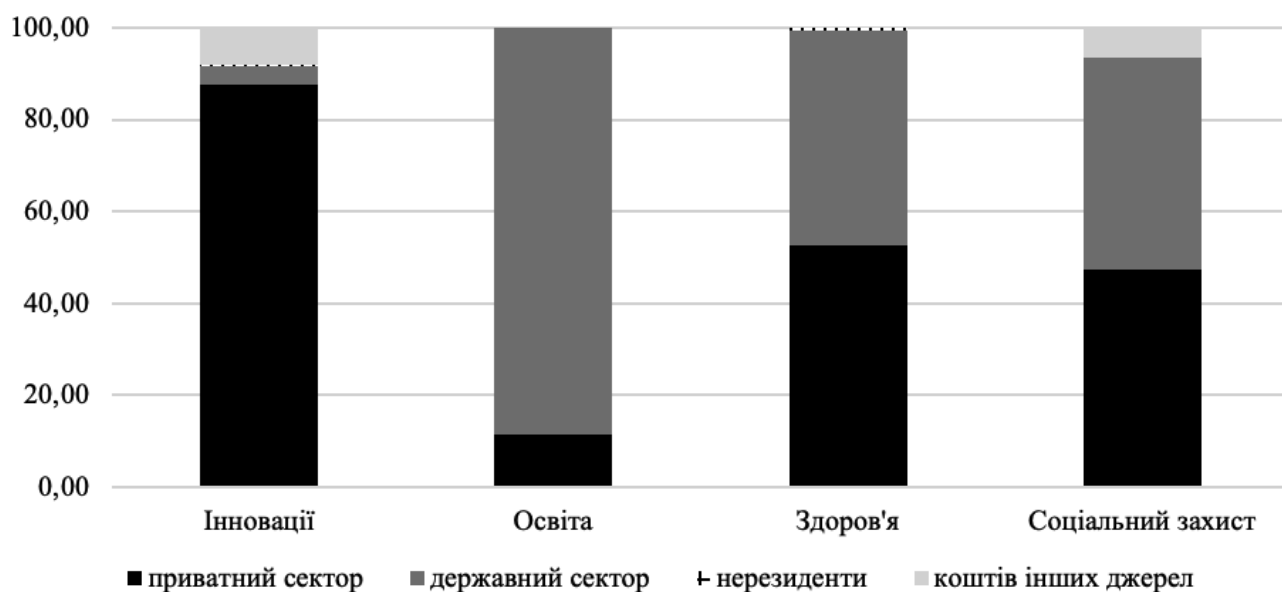

Рисунок 2.7 – Джерела інвестицій у складові людського капіталу за 2019 рік
Джерело: складено автором на основі даних [35-38].

Фінансування інновацій. Дані графіку свідчать, що в 2019 році в Україні основні затрати щодо впровадження інновацій були понесені підприємствами, інвестиції в інновації на 88% забезпечив приватний сектор, інвестуючи 12475 млн грн; державна підтримка становила - 4%, вкладавши 557 млн. грн та на 0,3% інвестують в сферу інновацій нерезиденти, вкладаючи 42,5 млн. грн. Динаміку обсягу інвестицій в інновації за їх джерелами протягом 2000 - 2019 року зображено на рисунку 2.8.

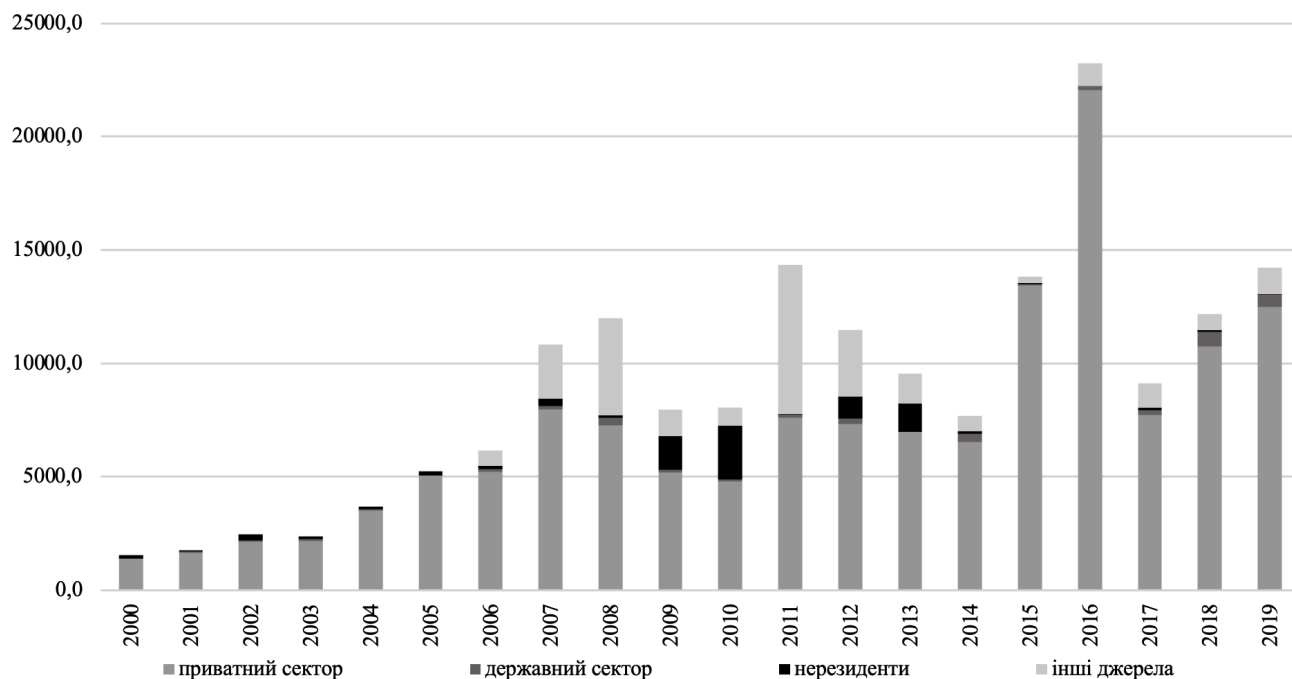

Рисунок 2.8 – Джерела інвестицій в інновації за 2000-2019 роки в Україні
Джерело: складено автором на основі даних [38].

З 2000 року, з прийняттям Закону України у 1999 році “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” [39] загальних обсяг інвестицій в інновації стабільно зростав до 2008 року.

У 2000 році було створено Українську державну інвестиційну компанію, яка у 2007 році була перейменована на Державну інноваційну фінансово-кредитну установу. Установи спрямовували свої зусилля на залучення державних інвестицій для фінансування інноваційних проєктів, так і іноземні інвестиції, на відміну від Державного інноваційного фонду України, що ліквідувався у 2000 році. Тож, на графіку рис. 2.6 простежується поява частки іноземних інвестицій з 2000 року. Найбільшою ця частка була у 2000 році - 7,7%; 2002 році - 8,8%; 2009 році - 19%; 2010 році - 30% та у 2013 році - 13%. Важливим етапом формування національної інвестиційної політики також став Указ Президента України — у 2005 році було створено Державне агентство України з інвестицій та інновацій [40]. У 2011 році правонаступником агентства стало Державне агентство з інвестицій та управління національними проєктами України [41].

Технологічні парки концентрують наукові, виробничі та фінансові ресурси та забезпечують відтворення повного життєвого циклу інновацій: дослідження – розробка – впровадження – масовий промисловий випуск наукоємної високотехнологічної конкурентоспроможної на світових ринках продукції. В Україні вже створена система технологічних парків, діяльність якої може слугувати одним із прикладів успішної реалізації державної інноваційної політики. Формування цієї системи розпочалося у 2000 році реєстрацією таких технологічних парків як Інститут монокристалів та Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона. Згодом з'явилися: 2001 рік – Вуглемаш; 2002 рік - Напівпровідники, Інститут технічної теплофізики, Укрінфотех; 2003 рік – Київська політехніка та Інтелектуальні інформаційні технології та інші. Станом на вересень 2010 року в Україні вже зареєстровано 12 технопарків та ще 4 проходять процедуру реєстрації [41].

Аналіз вітчизняного інвестиційно-інноваційний ринку показав, що державна підтримка цього ринку є низькою, необхідно продовжувати залучати іноземні інвестиції та стимулювати інноваційну діяльність в Україні, підтримувати ринок за рахунок державних пільг та кредитів.

Фінансування освіти і науки. Основним джерелом видатків на освіту є державний і місцеві бюджети. У 2019 році освіта фінансується на 89% за рахунок держави - 189 млн. грн. Бюджетні видатки на освіту направляються на фінансування:

- дошкільної освіти;
- загальної середньої освіти;
- професійно-технічної освіти;
- вищої освіти;
- післядипломної освіти;
- позашкільної освіти та заходів із позашкільної роботи з дітьми;
- програм матеріального забезпечення навчальних закладів;
- фундаментальних та прикладних досліджень і розробок у сфері освіти;

- інших закладів та заходів у сфері освіти [43].

У відносному вираженні динаміку видатків місцевих бюджетів наведено на рисунку 2.9.

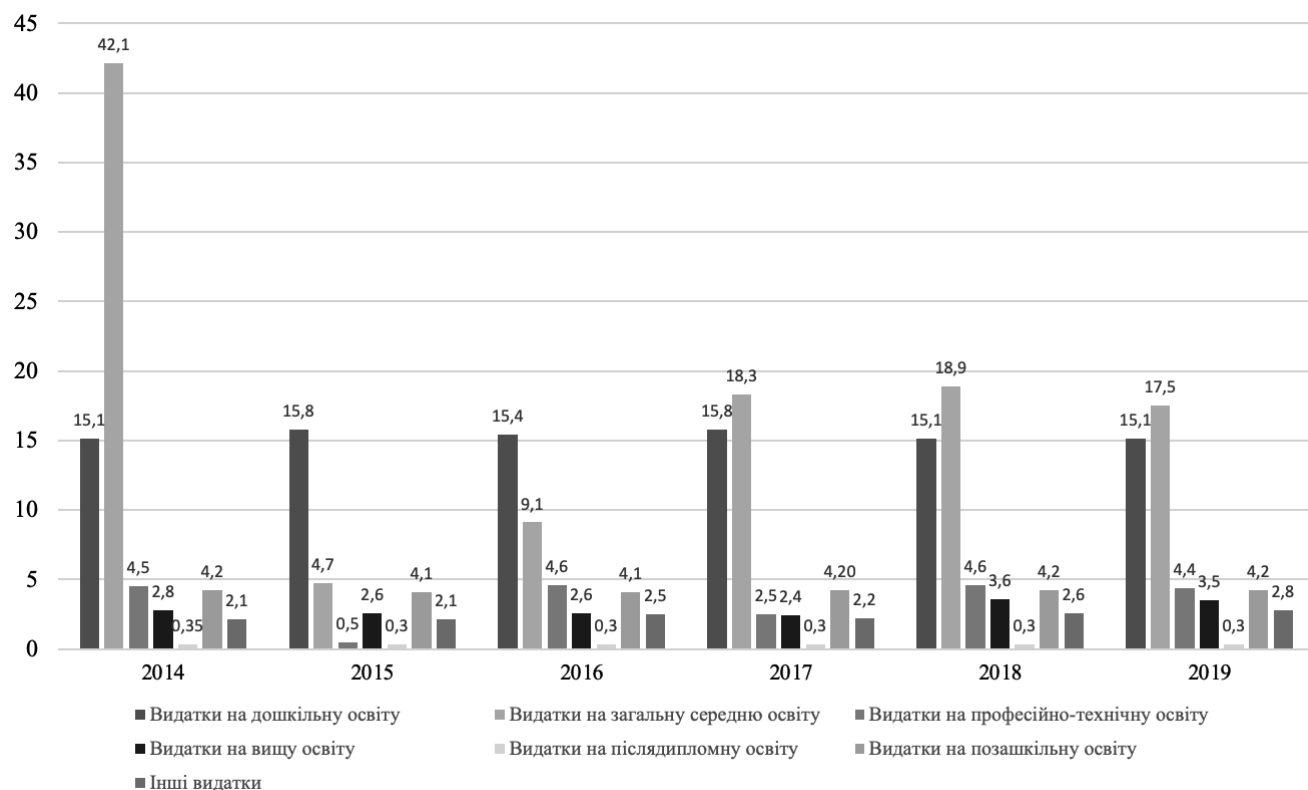

Рисунок 2.9 – Видатки зведеного бюджету України в розрізі рівнів освіти у 2014–2019 рр., % видатків зведеного бюджету України на освіту

Джерело: складено автором на основі даних [44].

З рис. 2.9 можна побачити, що у 2014 р. 42,1 % від видатків зведеного бюджету на освіту йшли на фінансування загальної середньої освіти. Після запровадження інструментарію освітньої субвенції відбулося суттєве скорочення цього показника до 4,7 % у 2015 р., а з 2016 р. розпочалось поступове зростання видатків на загальну середню освіту до 18,9 % у 2018 р. та 17,5 % у 2019 р.

Дошкільна освіта з 2017 р. фінансується виключно за рахунок коштів місцевих бюджетів. Протягом усього аналізованого періоду ця частка складала близько 15 %. Якщо у 2014–2015 роках місцеві бюджети майже не виділяли коштів на професійну (професійно-технічну) освіту, то з 2016 року питома вага цього показника коливалася близько 4,5 % [45].

Фінансування закладів вищої освіти. За даними Держстату в Україні у 2019 році налічувалося 281 заклад вищої освіти (університети, академії, інститути) [44], в яких навчається понад 665 тис. студентів, в тому числі 331 тис. студентів за держзамовленням. Загальні видатки цих закладів вищої освіти в 2019 р. становили 18,4 млрд грн за загальним фондом, та 13,4 млрд. грн за спеціальним фондом державного бюджету [43].

Фінансування закладів середньої освіти. Станом на 2019 рік в Україні нараховується 14175 шкіл, у яких навчаються близько 4 млн. учнів, викладають близько 0,5 млн вчителів (це більше 1% населення України), в середньому на одного вчителя припадає 9 учнів. Державні видатки на школи становлять 94 млрд. грн, середні видатки на одного учня 23 тис. грн на рік. Показник обсягу інвестицій держави в одного учня відрізняється в різних областях у залежності від загальних видатків з держбюджету та кількості учнів у окремій області. На рисунку 2.10 представлено розподіл середніх видатків на 1 учня окремо за областями України у 2019 році (статистичні дані представлені у таблиці 2.4 див. Додаток Б)

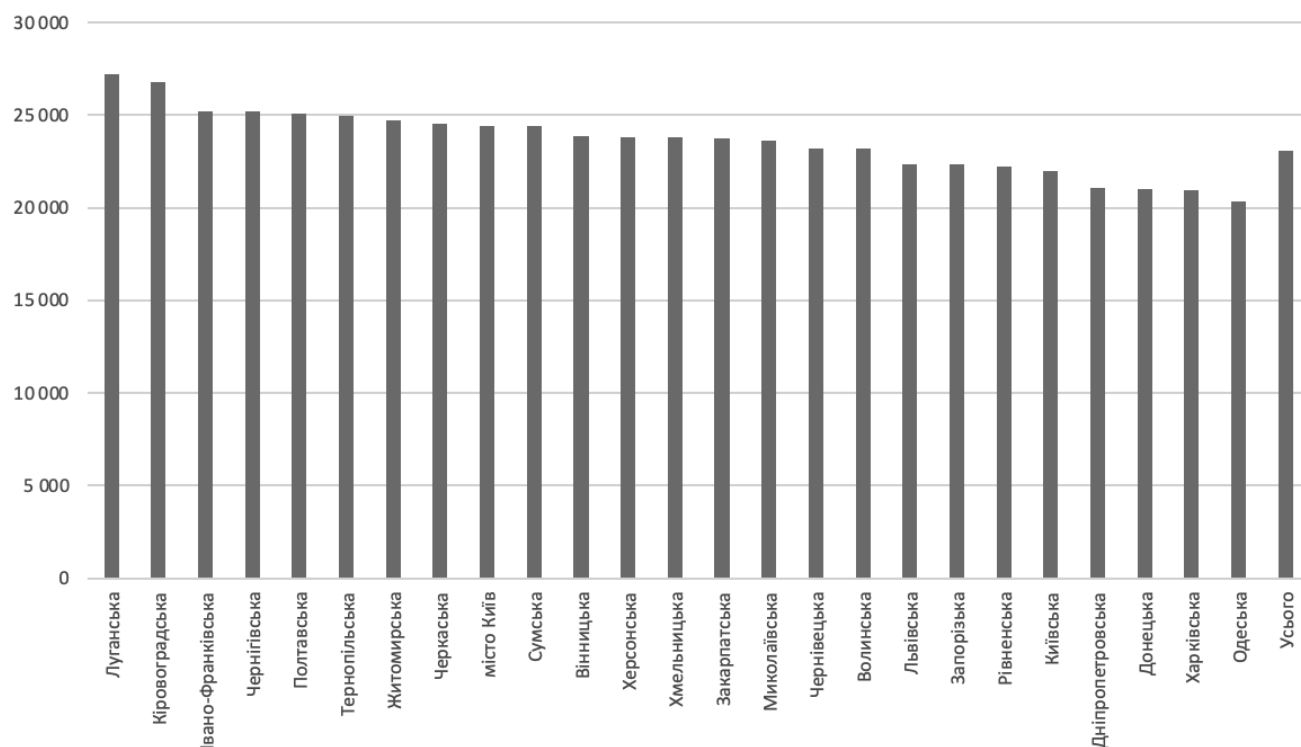

Рисунок 2.10 – Середні видатки на 1 учня в Україні за 2019 рік
Джерело: складено автором на основі даних [43].

Найнижчі державні видатки на 1 учня в Одеській області - 20 тис. грн., що пов'язано з великою кількістю учнів у даній області на 260 тис. учнів видатки у розмірі 5,4 млрд. грн.; найбільші видатки на одного учня в Луганській області - 27 тис. грн., це пов'язано з порівняно високими видатками з одночасно малою кількістю учнів у даній області на 53 тис. учнів виділяють 1,5 млрд. грн. [43].

Ще одним джерелом видатків на освіту є недержавний сектор. У 2019 році сфера освіти і науки в Україні фінансувалася на 11% за рахунок приватного сектору - 25 млн. грн., домогосподарства - близько 11% та приватні фірми - менше 1%).

Фінансування сфери охорони здоров'я. Охорона здоров'я підтримується на 52% приватним сектором - 153 850 млн. грн., на 47% державним сектором - 137057 млн. грн. та на 1% нерезидентами - 2117 млн. грн.

У 2018 році поточні витрати на охорону здоров'я становлять близько 8% від ВВП, див. рисунок 2.11.

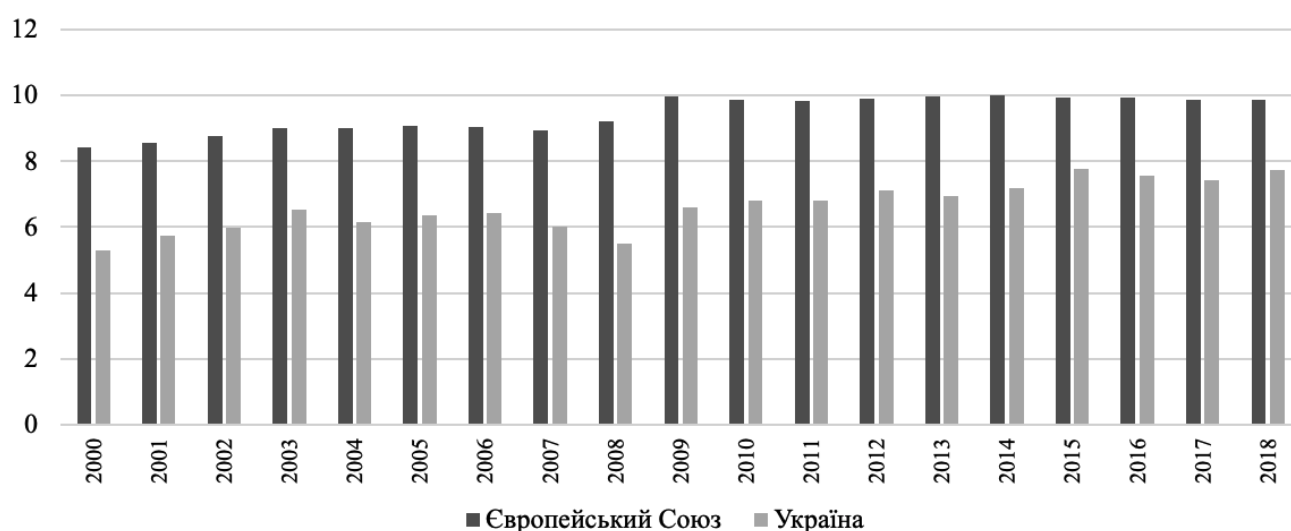

Рисунок 2.11 – Поточні видатки на охорону здоров'я в Україні та ЄС за 2000-2018 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [46].

З графіка можемо бачити, що протягом 2012-2017 років загальні видатки на охорону здоров'я в Україні в середньому становили 7,7% ВВП на рік, що насправді не сильно відрізняється від європейського тренду. У Європейському регіоні загальні видатки на охорону здоров'я складають 10%. Проте через низький рівень

ВВП, цей показник у витратах на душу населення складає близько \$200, що значно нижче, ніж \$3 340 в середньому по ЄС [47].

Джерела фінансування охорони здоров'я в Україні наступні: 51% - приватний сектор, 47% - державний сектор, 2% - зовнішні інвестиції, порівняльну характеристику джерел фінансування сфери охорони здоров'я див. рисунок 2.12.

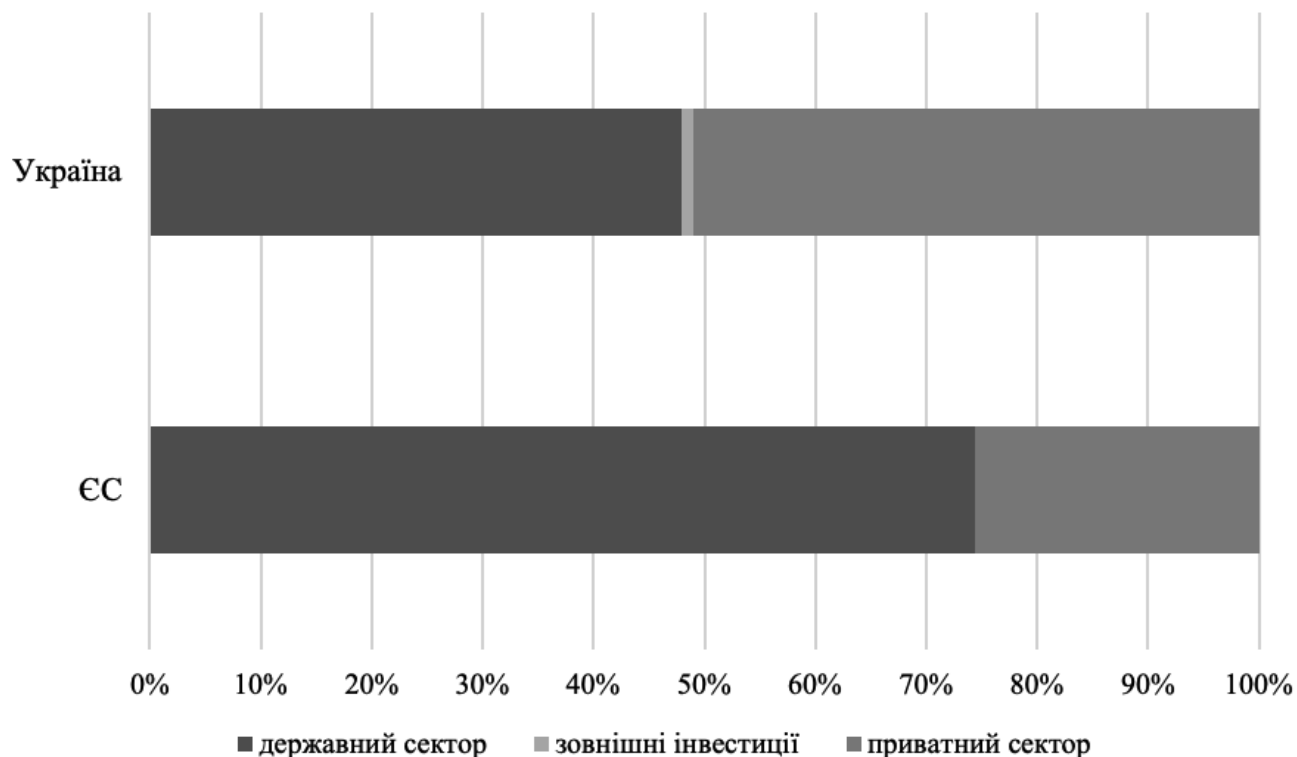

Рисунок 2.12 – Порівняльна характеристика джерел фінансування сфери охорони здоров'я в ЄС та Україні

Джерело: складено автором на основі даних [48-50].

На відміну від України, в країнах ЄС сферу охорони здоров'я фінансує на 75% держава і на 25% приватний сектор, зовнішні інвестиції відсутні. Сферу охорони здоров'я фінансує держава: в ЄС - 75%, в Україні - 47%; приватний сектор: в Україні 51%, в ЄС - 25%; зовнішні інвестиції в охорону здоров'я в Україні становлять 2%, в країнах ЄС відсутні.

Переважає більшість приватних витрат в Україні – 95% – були сплачені домогосподарствами, а лише 5% припадали на страхові виплати, донорську та міжнародну допомогу. Бюджетні витрати переважно склалися із видатків

закладів охорони здоров'я на виплату заробітної плати та оплату комунальних послуг (близько 75%). За таких обставин залишається дуже мало фінансових можливостей для фактичного надання послуг, тобто лікування хворих, закупівлі медикаментів та витратних матеріалів, оновлення технологічних фондів тощо [47].

Соціальний захист у країні забезпечують на 47% приватний сектор - 303,5 млн. грн, на 46% державний сектор - 295,7 млн. грн. Структуру витрат на соціальний захист зображено на рис. 2.13.

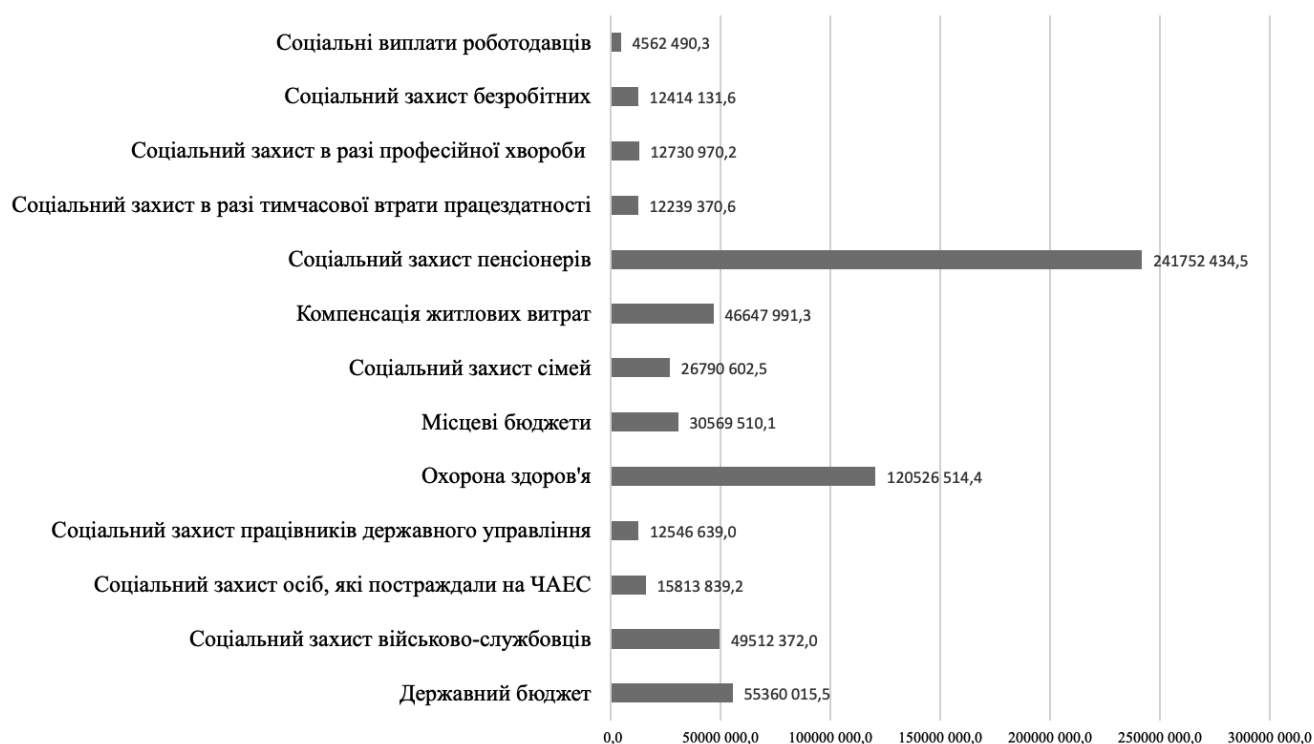

Рисунок 2.13 – Структура витрат на соціальний захист в Україні за 2019 рік

Джерело: складено автором на основі даних [51].

Найбільше з бюджету на соціальні виплати фінансується соціальний захист пенсіонерів - 37,7% та охорона здоров'я - 18,7%, що сумарно складає більше половини соціальних виплат.

Отже, основними інвестиціями, які впливають на розвиток людського капіталу є інвестиції в наступні 4 сфери: інновації, освіту, охорону здоров'я та соціальний захист.

Переважну більшість інвестицій в інновації здійснює приватний сектор, освітню сферу переважно фінансує держава, сферу охорони здоров'я фінансують майже однаково приватний та державний сектори, соціальний захист - так само.

Держава фінансує у достатній кількості освітню сферу, проте необхідно удосконалити систему розподілу видатків та збільшити контроль над реалізацією; необхідно збільшити приватні інвестиції в освіту, щоб збільшити мотивацію учнів краще навчатися для отримання грантів від держави та збільшити цінність вищої освіти; також необхідно зменшити кількість університетів, а видатки спрямувати на вдосконалення наукової бази та збільшити заробітну плату викладачам.

У сферу охорони здоров'я необхідно залучати з приватних інвестицій більшою мірою не домогосподарства, а страхові компанії та підприємства; також необхідно збільшити видатки держави у цю сферу, адже станом на 2019 рік, це 200\$ на душу населення, що значно нижче, ніж \$3340 в середньому по ЄС.

Вплив негативних факторів на людський капітал в Україні. Є фактори, які негативно впливають на людський капітал такі як безробіття, захворюваність, “відтік мізків”. Динаміка обсягу цих економічних показників зображена на рис. 2.14.

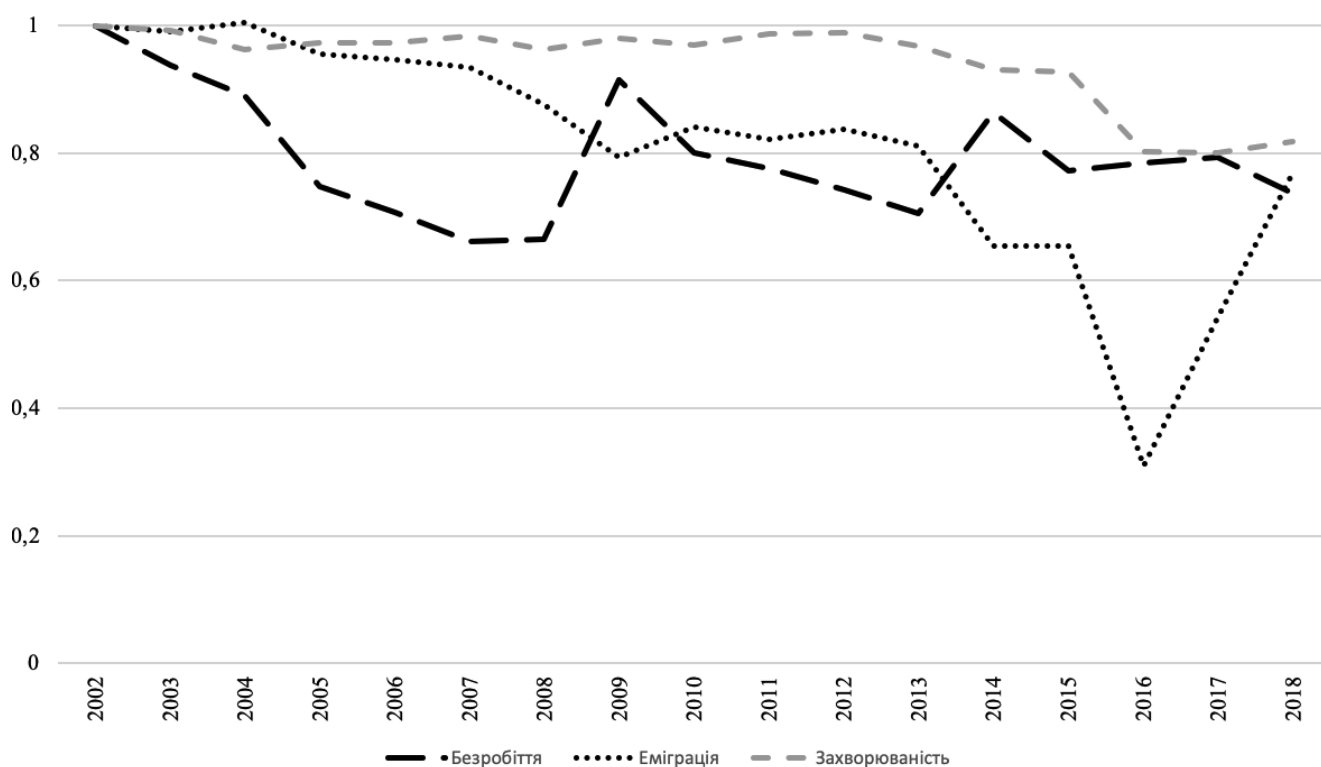

Рисунок 2.14 – Вплив негативних факторів на людський капітал в Україні за 2002-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [52-54; 27].

Безробіття. З 2002 року в Україні безробіття постійно зменшувалося, в 2009 році безробіття різко збільшилося близько на 30%, це пов'язано з тим, що 2008 була глобальна економічна криза, що негативно вплинуло на економічну стабільність в усьому світі, зокрема і на рівень ВВП, і на рівень людського капіталу. Поступово після 2009 року рівень безробіття почав зменшуватися аж до 2014 року, цього року показник збільшився на 18%, такий різкий ріст пов'язаний з початком російсько-української війни. Опісля рівень безробіття продовжило зменшуватися.

Міграція. Зокрема зовнішня трудова міграція є вагомим фактором, що впливає на рівень людського капіталу. Рисунок 2.14 показує, що кількість емігрантів зменшується протягом всього періоду. Після запровадження демократичних свобод, зокрема й свободи пересування, транскордонна мобільність населення України стрімко зростала передусім за рахунок перетинів західного кордону, з 2002 до 2015 року кількість емігрантів зменшилася на 35%. У процесі

візової лібералізації з ЄС процедури оформлення віз для українців поступово спрощувалися, кількість шенгенських віз, виданих громадянам України, зростала.

Після 2015 року, з початком конфлікту відбулося загальне зменшення кількості поїздок за кордон, передусім за рахунок виїздів до Росії. Після різкого зниження кількості мігрантів у 2016 році, показник продовжив зростати.

Також можна прослідкувати на графіку, що еміграція та рівень безробіття обернено залежні показники. І, дійсно, трудові міграції зменшують напругу на ринку праці. За відсутності працевлаштування за кордоном чисельність безробітних більш ніж удвічі перевищила б їх фактичну кількість [55].

Отже, на рівень людського капіталу негативно впливають такі фактори як безробіття, зовнішня трудова міграція та захворюваність. Усі фактори перешкоджають прояву потенціалу людини в певній країні. Безробіття обмежує доступ до реалізації, зовнішня трудова міграція спричиняє “відтік мізків”, а захворюваність населення перешкоджає або ж припиняє вдосконаленню або реалізації навичок та знань.

Висновки до Розділу 2

1. Аналіз залежності рівня індексу людського капіталу та рівня приросту ВВП на душу населення показав, що є залежність величини людського капіталу та темпу розвитку економіки країни.

2. Регресійний аналіз впливу на рівень індексу людського розвитку державних інвестицій в освіту та в охорону здоров'я відобразив, що збільшити величину людського капіталу можна за рахунок інвестицій в освіту та охорону здоров'я. В середньому у світі рівень індексу людського розвитку збільшується на 0,02 пункти при зростанні інвестицій в освіту на 1% ВВП ; величина людського капіталу збільшується на 0,05 пунктів при зростанні інвестицій в охорону здоров'я на 1% ВВП.

3. Аналіз джерел інвестицій в складові людського капіталу в Україні показав, що держава інвестує у достатній кількості освітню сферу, в недостатній сферу охорони здоров'я; необхідно збільшити частку приватних інвестицій в освіту та в охорону здоров'я. Інвестиції в охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та інновації збільшують рівень людського капіталу, а безробіття, зовнішня трудова міграція та захворюваність населення - негативно впливають на рівень ЛК.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

3.1 Світові практики та стратегії розвитку людського капіталу

Є різні проекти, які реалізуються з метою підвищення величини людського капіталу. Здебільшого вони спрямовані на розвиток освіченості населення, підтримку інноваційного ринку та охорону здоров'я. У кожній країні є особливі практики та стратегії розвитку ЛК. Насамперед, це залежить від поточної величини ЛК, добробуту населення та від рівня розвитку системи освіти й охорони здоров'я.

Фінансова інклюзія у розпал вірусу Еболи в Західній Африці. У липні 2014 року, в розпал спалаху вірусу Ебола, мікрофінансові установи (МФУ) BRAC у Ліберії та Сьєрра-Леоне закрили свої філії на сім місяців з серпня 2014 року до березня 2015 року. Керівництво BRAC розраховувало, що тривала пауза в операціях, а також сильний економічний спад, призведуть до неспроможності клієнтів сплатити кредити. Проте протягом перших кількох тижнів перезапуску у Ліберії було понад 90% сплачених платежів, а в Сьєрра-Леоне - майже 70%.

Відсутність доступу до офіційних фінансових послуг для бідних у країнах з низьким рівнем доходу залишається основною перешкодою на шляху інклюзивного економічного розвитку. Це стримує активність місцевого ринку, загрожує стійкості домогосподарств проти потрясінь, перешкоджає сезонному руху грошових потоків та підвищує вразливість для недобросовісних лихваря та навіть шахрайства. Загроза стійкості спостерігається найбільш помітно в негативних механізмах подолання, таких як ліквідація активів, зменшення споживання їжі та відкладення критичного медичного обслуговування. Західна Африка загалом, та Сьєрра-Леоне та Ліберія зокрема, значно відстають у сусідніх країнах у наданні фінансових послуг.

BRAC виявив, що усі клієнти, опитані для цього тематичного дослідження, висловили щире зобов'язання повернути макрофінансові позики.

Після перезапуску перезапуску роботи BRAC був високий попит на нові позики. Клієнти, які не працювали місяцями, втратили свій початковий капітал або бізнес і були в боргу, - усі вимагали нового капіталу, щоб знову почати приносити дохід. Високий попит на нові позики був ключовим фактором повернення платежів, оскільки клієнти знали, що, як правило, вони повинні мати активні та надійні рахунки, щоб отримати доступ до нових позик.

Додатковим фактором, що сприяв успішному одужанню, було рішення продовжувати виплачувати зарплату персоналу протягом усього періоду перерви та продовження діяльності компанії. Це дозволило плавно перезапустити роботу, завдяки якій кредитні співробітники підтримували стосунки та спілкування з клієнтами. Тим часом програми BRAC активно діяли в громадах у галузі охорони здоров'я, освіти та сільського господарства по всій країні, де мешкали клієнти, що допомогло полегшити повторний вхід у громади для МФУ після призупинення [56].

Посилення управління системою охорони здоров'я в умовах децентралізації в Кенії - проект Японського агентства міжнародного співробітництва (JICA), який тривав з липня 2009 року по червень 2013 року.

У провінції Ньянза були відсутні кваліфіковані медичні працівники та інфраструктура, закупівлі медичного обладнання та ліків були неефективні - це все призвело до погіршення показників здоров'я Кенії. Команди управління охороною здоров'я щоквартально оцінювали працівників медичних закладів, однак методи оцінки не сприяли вирішенню проблем.

Поліпшення системи охорони здоров'я потребувало нового керівництва та розподілу ресурсів таким чином, щоб якісні медичні послуги отримали ті, хто потребують їх найбільше.

Проект мав на меті розвинути компетентності керівництва та посилити взаємозв'язки між основними компонентами системи охорони здоров'я:

- керівництво та управління,

- людські ресурси в галузі охорони здоров'я,
- фінансування охорони здоров'я,
- інформація про здоров'я,
- надання послуг
- технології охорони здоров'я(обладнання та фармацевтика).

Головним уроком є те, що система охорони здоров'я стає функціональною завдяки розвитку потенціалу її команди управління, але сам по собі технічний розвиток не може суттєво змінити продуктивність сфери охорони здоров'я.

Важливим фактором успішності локального проекту є залучення до проекту національного уряду з самого початку, як невід'ємні учасники реалізації проекту [57].

Навчання для вчителів Замбії. Проект тривав з 2005 до 2015 року та був профінансованим на 93% урядом Замбії - 16 млн. доларів, на 7% урядом Японії - 1,2 млн. доларів. За 10 років проект мав прямий вплив на майже 50 тис. вчителів та непрямий вплив на 1,8 млн. учнів молодших та середніх шкіл.

Сприяло успішності проекту його довгостроковість та поетапність, спершу він був реалізований у пілотній провінції, потім розширився ще на 2 провінції, а далі він почав діяти у всіх провінціях, що залишилися в країні.

Проект змінив спосіб сприйняття професії викладача: вчитель є не просто ресурсом навчання, а агентом змін. Таким чином, у викладачів збільшилася мотивація безперервно навчатися, а жителі Замбії з більшою повагою ставилися до вчителів.

Ключовою особливістю проекту була його гнучкість у розробці та реалізації, дозволяючи адаптувати план до локальної існуючої моделі освіти в Замбії.

Даний проект мав ще одну особливість, яка забезпечила його успішну реалізацію - він був не як окремий проект, а доповнив вже існуючу національну програму. Він дуже швидко став інституціонізованим в рамках національної системи освіти [58].

Створення культури електронного читання в усьому світі. Це програма цифрового читання Worldreader, підтримується міжнародними та місцевими

неурядовими організаціями-партнерами та надає дітям та їхнім сім'ям у 53 країнах доступ до цифрових книжок. Організація також розробив Worldreader Mobile, програму безкоштовного мобільного читання з доступом до вмісту цифрової бібліотеки. Worldreader має інтегрований підхід, підтримка вчителів і працівників бібліотек та залучення громади, для них програма надає цифровий доступ до 37336 книг на 43 мовах.

Згідно з дослідженням 2008 року, проведеним у 19 африканських країнах, 18 країн стикалися з серйозними проблемами дефіциту підручників, коефіцієнт кількості підручників на кількість студентів у міських районах становили від 1:8 у Кенії та Уганді, до 1:40 у Замбії та до 1:100 у Мозамбіку. Тільки Ботсвана мала близьке до співвідношення кількості підручників до кількості учнів для всіх предметів і всіх класів у 1:1. Студенти у сільській місцевості постраждали ще більше - менше 5% студентів у середньому мають доступ до основних предметних підручників. Зусилля щодо розширення доступу до книг у цих країнах часто є дорогими (транспортні витрати, витрати на зберігання, витрати на папір та чорнило та ризик надмірного друку).

Більша доступність Інтернету, мобільних технологій для читання разом зі зростанням цифрових освітніх матеріалів зменшує величезну нерівність у доступі до інформації. З 2010 року до квітня 2016 року Worldreader охопив 16 мільйонів людей у 53 країнах Африки, Азії та Латинської Америки.

Це дослідження містить уроки, які можуть допомогти іншим виконавцям, які стикаються з подібними проблемами розвитку та реалізації.

Для поліпшення грамотності Worldreader зосередив увагу на створенні культури читання через недорогі електронні програми, якими можуть користуватися студенти, вчителі та сім'ї.

Інвестування в підготовку вчителів допомогло отримати підтримку вчителями Worldreader та швидкому поширенню інформації про програму серед учнів.

Програма Worldreader використовувала дієві заходи обробки даних для вдосконалення розробки, доставки та впровадження програм, а також для аналітики потенційних ключових партнерів, наприклад місцевої влади [59].

Залучення приватного сектору, для збільшення рівня працевлаштування серед молоді в Йорданії. INJAZ - незалежна йорданська некомерційна організація, що спеціалізується на розширенні можливостей для молоді, об'єднує державний, приватний та громадський сектори для подолання розриву навичок і знань між системою освіти та мінливими потребами ринку праці.

Програми залучають молодь віком від 15 до 24 років і розвивають такі навички як: фінансова грамотність, комунікація, лідерство, робота в команді, критичне мислення та креативність. Для старшої вікової категорії більшість програм INJAZ забезпечують підтримка при працевлаштуванні та можливість отримати досвід роботи чи іншим чином розвинути свій професійні або підприємницькі навички. INJAZ залучає волонтерів-тренерів з державного та приватного секторів для викладання курсів.

Попередні три етапи фінансування протягом 15 років забезпечувалося USAID: розробка програми - 4,9 млн. доларів, розширення програмного забезпечення - 5,5 млн. доларів та підтримка стратегії сталого розвитку - 10 млн. доларів. Зараз фінансування здійснюється за рахунок щорічних внесків від Опікунської ради INJAZ.

Протягом 15 років проект вплинув на 1,2 млн. молодих людей та на 27 тис. волонтерів. Випускники INJAZ мали рівень безробіття 19%, порівняно з національним показником 32%.

Підтримка програми місцевими відомими особистостями допомогли підвищити його впізнаваність як одного з провідних країн програми зайнятості молоді. Залучення волонтерів-тренерів та залучення до участі бізнес-спільноти допомогло зменшити витрати на найм додаткових викладачів.

3.2 Аналіз результатів розвитку людського капіталу в Україні

Людський капітал залежить насамперед від рівня добробуту населення. Міжнародна організація ООН діє з метою забезпечення добробуту населення, зокрема підтримки мир та безпеку; розвивати дружні відносини між націями, здійснювати міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру; бути центром для узгодження дій націй у досягненні цих загальних цілей [60].

У вересні 2015 року у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку, на якому було затверджено 17 Цілей сталого розвитку:

1. подолання бідності;
2. подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства;
3. забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці;
4. забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх;
5. забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат;
6. забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією;
7. забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх;
8. сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх;
9. створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям;
10. скорочення нерівності;
11. забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів;

12. забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;
13. вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками;
14. збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку;
15. захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття;
16. сприяння побудові миролюбного и відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях;
17. зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку [61].

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Протягом 2016–2017 років тривав широкомасштабний та всеосяжний процес адаптації Цілей сталого розвитку з урахуванням українського контексту. Кожна глобальна ціль була переглянута, беручи до уваги специфіку національного розвитку. Результатом цієї роботи стала національна система, яка складається із 86 завдань національного розвитку.

Створена національна система завдань та показників Цілей сталого розвитку забезпечує міцну основу для подальшого комплексного моніторингу країни. Загалом, 17 цілей та 86 національних завдань та 183 моніторингові показники.

30 вересня 2019 року Президент України видав Указ “Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року”, в якому підтримав забезпечення досягнення глобальних цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді “Цілі сталого розвитку: Україна” [62].

На основі результатів розвитку людського капіталу було проведено SWOT-аналіз, який представлений в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 SWOT-аналіз результатів розвитку людського капіталу та сталого розвитку в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
Зменшення рівня бідності	застаріла інфраструктура
Реалізовано освітню реформу "Нова українська школа"	
Україна приєдналася до Програми міжнародного оцінювання студентів (PISA-2018)	неефективне державне управління
Оцифрування державних послуг - Дія	недостатня ресурсна підтримка
Технополісний парк - Unit.city	
Всеукраїнська школа онлайн	обмежене фінансування
Медична реформа	
Можливості:	Ризики:
Підтримка міжнародних організацій для навчання вчителів	Окупація АР Крим, міста Севастополь та територій в Донецькій та Луганській області
Партнерство для отримання досвіду з країною, в якій добре розвинутий ЛК	
Залучення міжнародних організацій до фінансування освітніх, медичних та інноваційних проєктів	Загострення COVID-19

Джерело: складено автором на основі даних [63].

Ключові результати розвитку людського капіталу в Україні. За підсумками 2019 року Україна за 15 років досягла прогресу у 17 цілях сталого

розвитку. Ключовим успіхом є зменшення бідності: з 58,3% у 2015 році до 43,2% у 2018 році. Країні вдалося досягти помітного прогресу завдяки вдосконалення стандартів оплати праці та забезпечення населення житловими субсидіями (з 12% у 2014 році до 64% у 2017 році) [64].

Було реалізовано освітню реформу "Нова українська школа". Закон "Про освіту" передбачає такі ключові компетентності: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [65].

Україна приєдналася до Програми міжнародного оцінювання студентів (PISA-2018). "2018-го ми вперше приєдналися до PISA, і відтепер маємо більше знань про те, якою є наша загальна середня освіта, чого потребують наші учні та які фактори допомагають їм бути успішнішими. Дослідження дає нам можливість порівняти свою освітню систему з системами країн, що за розмірами, економічним потенціалом та історичним досвідом подібні до України. Дослідження PISA сфокусоване на «змістовому ядрі» таких освітніх галузей, як читання, математика та природничо-наукові дисципліни.", - Ганна Новосад, Міністр освіти і науки України [66].

Запуск онлайн-сервісу державних послуг - Дію, було вперше презентовано у 2019 році і офіційно запущено у 2020 році [67]. Застосунок дає змогу зберігати водійське посвідчення, внутрішній і закордонний паспорти, студентський квиток та інші документи у смартфоні, а також передавати їх копії при отриманні банківських або поштових послуг та в інших життєвих ситуаціях. Також через Дію можна отримати такі послуги як «Малятко (комплексна послуга при народженні дитини), зареєструвати бізнес та ФОП онлайн, розпочати та завершити будівництво об'єктів онлайн, сплачувати податки і подавати декларації, підписувати будь-які

документи, змінювати місце реєстрації тощо. До 2024 року планується перевести 100% державних послуг у Дію [68]. Станом на 17 травня 2021 року, більше 10 млн людей користуються онлайн-сервісом державних послуг - Дією [69].

11 грудня Міністерство освіти та науки України спільно з Українським інститутом розвитку освіти та Міністерством цифрової трансформації України з метою забезпечення рівного доступу до якісної шкільної освіти учнів 5-11 класів запустили платформу для дистанційного та змішаного навчання «Всеукраїнська школа онлайн». ВШО забезпечує учнів відеопоясненнями, конспектом, тестами та можливістю відслідковувати свій навчальний прогрес. А вчителів – необхідними методичними рекомендаціями та прикладами застосування сучасних освітніх технологій. Контент платформи розрахований на два тижні навчання відповідно до календарного плану, та щотижня він буде доповнюватися. Функціонал платформи буде постійно вдосконалюватися та розширюватися. Важливо, що платформа надає доступ до навчального контенту українською мовою для дітей та вчителів, які проживають на тимчасово окупованих територіях України. А також для дітей, які з різних причин перебувають за кордоном та хочуть навчатися за українською державною програмою [70].

Медична реформа передбачає: впровадження нових фінансових механізмів на рівні спеціалізованої та високоспеціалізованої медичної допомоги; забезпечення фінансового захисту населення від надмірних витрат; ефективне функціонування моделі державного гарантування пакета медичної допомоги; оновлення матеріально-технічної бази, забезпечення інформаційного та кадрового ресурсу закладів охорони здоров'я; впровадження інноваційних технологій у щоденній медичній практиці та забезпечення доступу до високотехнологічного лікування. З 1 квітня 2020 року запрацювала Програма медичних гарантій на рівні вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги. Станом на вересень 2020 року: законтрактовано 3095 надавачів медичних послуг населенню, яким виплачено 51,6 млрд. грн. за надання послуг пацієнтам за Програмою медичних гарантій; 30,6 млн. українців уклали декларації з лікарями первинної ланки. З 1 вересня 2020 року медичні працівникам підвищено заробітну плату, а саме на 70% (3561 грн.) посадового окладу

для лікарів та на 50% (2362 грн.) для медичних сестер, на 25% (1181 грн.) для молодших медичних сестер [71].

Слабкими сторонами розвитку ЛК в Україні є застаріла інфраструктура, неефективне державне управління, недостатня ресурсна підтримка та обмежене фінансування.

Основними ризиками для розвитку все ще є тимчасова окупація АР Крим, міста Севастополь та територій в Донецькій та Луганській області, а також викликами пов'язаними з COVID-19 [72].

Можливостями для розвитку людського капіталу в Україні є залучення міжнародних організацій до фінансування освітніх, медичних та інноваційних проектів, підтримка міжнародних організацій для навчання вчителів, партнерство для отримання досвіду з країною, в якій добре розвинутий ЛК.

Висновки до Розділу 3

1. Порівняльний аналіз світових програм розвитку людського капіталу показав, що стратегії розвитку ЛК спрямовані зокрема на покращення системи освіти, охорони здоров'я та інноваційно-наукового ринку. Більшість проектів та програм фінансуються за допомогою міжнародних організацій. Успішність проектів полягає у довготривалій поетапній реалізації проекту, яка спершу дозволяє випробувати проект у певній частині країни, зробити аналіз, забезпечити більшу адаптацію проекту до особливих умов країни та вже після цього реалізувати проект на всій території країни. Ще одним важливим фактором успішності проекту є підтримка, насамперед державою - це дозволить пришвидшити процес впровадження позитивних змін. Підтримка проекту відомими особистостями та дотичними особами - це збільшить кількість учасників, на яких може вплинути проект. Важливо, щоб проект не був ще одним проектом, а доповнив вже існуючий проект, чи краще національну програму.

2. SWOT-аналіз результатів розвитку людського капіталу та сталого розвитку в Україні показав, що за 15 років держава досягла прогресу у 17 цілях сталого розвитку; ключовим успіхом є зменшення бідності та освітня реформа; найбільшими недоліками залишається неефективне державне управління та застаріла інфраструктура; основними ризиками є окупація та військова ситуація, а також загострення пандемії COVID-19; до можливостей належить залучення підтримки міжнародних організацій для фінансування програм та обміну досвідом.

ВИСНОВКИ

Проведена оцінка фінансових аспектів розвитку людського капіталу дозволила зробити наступні висновки:

1. Дослідження еволюції концепції людського капіталу показало, що хоча ідея людського капіталу почала розвиватися не так давно, за останні сто років відбувся прорив у розумінні значення людського капіталу та його впливу на економічну силу країн.

2. Аналіз методів оцінки величини людського капіталу продемонстрував, що людський потенціал країни найкраще відображає індекс людського капіталу, а поточний рівень розвитку ЛК – індекс людського розвитку.

3. Модельна оцінка показала, що є залежність величини людського капіталу та динаміки розвитку економіки країни, таким чином можна впливати на темпи розвитку економіки країни, інвестуючи в людський розвиток.

4. Проведений регресійний аналіз впливу державних інвестицій в освіту та в охорону здоров'я на рівень індексу людського розвитку відобразив, що збільшити величину людського капіталу можна за рахунок інвестицій в освіту та охорону здоров'я. Як показує світовий досвід, рівень індексу людського розвитку збільшується на 0,02 пункти при зростанні інвестицій в освіту на 1% ВВП; величина людського капіталу збільшується на 0,05 пунктів при зростанні інвестицій в охорону здоров'я на 1% ВВП. Таким чином, можна використовувати інвестиції в освіту та охорону здоров'я як інструмент економічної політики для збільшення рівня людського капіталу, і як засіб впливу на темпи розвитку економіки.

5. Оцінка джерел інвестицій в складові людського капіталу в Україні продемонструвала, що станом на 2019 рік в Україні держава фінансує у достатній кількості освітню сферу, проте необхідно удосконалити систему розподілу видатків та збільшити контроль над реалізацією; також необхідно збільшити приватні інвестиції в освіту, щоб збільшити мотивацію учнів краще навчатися для

отримання грантів від держави та збільшити цінність вищої освіти; також необхідно зменшити кількість університетів, а видатки спрямувати на вдосконалення наукової бази та збільшити заробітну плату викладачам.

Основними джерелами фінансування сфери охорони здоров'я в Україні є домогосподарства. Необхідно збільшити видатки держави у цю сферу, адже станом на 2019 рік вони становлять 200\$ на душу населення, що значно нижче, ніж \$3340 в середньому по ЄС.

Переважну більшість інвестицій в інновації в Україні здійснює приватний сектор, необхідно збільшити видатки держави на розвиток інновацій.

6. Негативно на обсяг людського капіталу в Україні впливають безробіття, зовнішня трудова міграція та захворюваність населення. Впливаючи на ці показники держава може збільшити ЛК, а цим і пришвидшити темпи розвитку економіки. Щоб зменшити рівень захворюваності населення необхідно покращити систему охорони здоров'я, збільшити кількість автомобілів швидкої допомоги та покращити знання населення про надання першої домедичної допомоги.

7. Порівняльний аналіз показав, що світові стратегії розвитку людського капіталу спрямовані зокрема на покращення системи освіти, охорони здоров'я та інноваційно-наукового ринку. У кожної країни є особливі підходи до практики та стратегії розвитку ЛК, що залежить від рівня добробуту населення та поточної величини людського капіталу.

8. В Україні відсутня стратегія розвитку ЛК, створення якої є пріоритетом для розвитку ЛК в країні. Проведений SWOT-аналіз результатів розвитку людського капіталу в Україні виявив, що сильними сторонами є зменшення рівня бідності, освітня реформа, медична реформа, запровадження роздрібного та повномасштабного ринку електроенергії, цифрування державних послуг; найбільшими недоліками розвитку людського капіталу залишається неефективне державне управління та застаріла інфраструктура; основними ризиками є окупація та військова ситуація, а також загострення пандемії COVID-19; до можливостей належать залучення підтримки міжнародних організацій для фінансування програм та обміну досвідом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Smith Adam. An Inquiry into the Nature And Causes of the Wealth of Nations Book 2 – Of the Nature, Accumulation, and Employment of Stock. 1776.
2. Schultz T.W. Investment in Human Beings. Chicago: University of Chicago Press, 1961.
3. Gary S. Becker. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. The University of Chicago Press, 1962, URL: <https://www.jstor.org/stable/1829103?seq=1>.
4. Freeman R. Investment in Human Capital and Knowledge. Capital for Productivity and Jobs, 1977. URL: <https://scholar.harvard.edu/freeman/publications/investment-human-capital-and-knowledge>.
5. Едвард Денісон. Тенденції американського економічного зростання. The Journal of Business, 1983.
6. Rostow W. W. Political Science Quarterly, vol. 86, no. 4, 1971, pp. 654–657. JSTOR. URL: www.jstor.org/stable/2147455. Accessed 13 May 2021.
7. Корчагін Ю. А. Інвестиційна стратегія. Ростов-на-Дону: Фенікс, 2006.
8. Claudia Golding. Human Capital. Department of Economics Harvard University and National Bureau of Economic Research, 2014. URL: https://scholar.harvard.edu/files/goldin/files/human_capital_handbook_of_cliometrics_0.pdf.
9. Tejvan Pettinger. Human Capital definition and importance. Economics Help.org, 22 September 2019. URL: <https://www.economicshelp.org/blog/26076/economics/human-capital-definition-and-importance/>.
10. Scrivens K., Smith C. Four Interpretations of Social Capital: An Agenda for Measurement. OECD Statistics Working Papers, 2013. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/four-interpretationsof-social-capital_5jzbcx010wmt-en.
11. Guide on Measuring Human Capital. Prepared by the Task Force on Measuring Human Capital. United Nations, Economic Commission for Europe, 2016. URL:

<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/consultationDocs/HumanCapitalGuide%20Global%20Consultation-v1.pdf>.

12. Will Kenton. Human Capital. investopedia.com, 2020. URL: <https://www.investopedia.com/terms/h/humancapital.asp>.
13. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник, 283 с. М-во освіти і науки України, Держ. ВНЗ Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, 2009.
14. Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П. Управління трудовим потенціалом, 403 с. КНЕУ, 2005.
15. Український педагогічний словник, 129 с. 1997.
16. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-VII>.
17. Eaton, Sarah Elaine. Formal, Non-Formal and Informal Learning, 2011. URL: https://web.archive.org/web/20170130094453/http://www.infed.org/archives/e-texts/eaton_formal_nonformal_informal_learning.htm.
18. Українська академія лідерства. URL: <https://ual.ua/>.
19. Головна сторінка FLEX. URL: <https://americancouncils.org.ua/opis-programi-flex/>.
20. Головна сторінка ПЛАСТ. URL: <https://www.plast.org.ua/>.
21. Speck, M. & Knipe, C. Why can't we get it right? Designing high-quality professional development for standards-based schools. Corwin Press, 2005, URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED495574>.
22. Словник української мови: в 11 томах. — Том 2, 1971, 382 с.
23. Словник української мови: в 11 томах. — Том 4, 1973, 778 с.
24. Jodai, Hojat; Zafarghandi, Amir Mahda Vi. Motivation, Integrativeness, Organizational Influence, Anxiety, and English Achievement. Glottotheory, 2013, https://www.researchgate.net/publication/271380702_Motivation_Integrativeness_Organizational_Influence_Anxiety_and_English_Achievement.
25. World Bank. 2020. The Human Capital Index 2020 Update : Human Capital in the Time of COVID-19. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34432>
License: CC BY 3.0 IGO.

26. Сиротюк Г., Петришин Л. Сутність і методика оцінки людського капіталу URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/5.pdf
27. HUMAN CAPITAL INDEX 2020. Світовий банк. URL: <https://databank.worldbank.org/source/human-capital-index#>.
28. GDP per capita . Світовий банк. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.
29. HDI Rank Звіт людського розвитку. URL: <http://hdr.undp.org/en/indicators/137506>
30. Domestic general government health expenditure Світовий банк. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.GHED.GE.ZS>.
31. Government expenditure on education . Світовий банк. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS>.
32. 6 ways the COVID-19 pandemic could change our approach to human capital . The World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/08/6-ways-covid-19-will-advance-human-capital-strategies-and-governance/>
- Life expectancy at birth”. Звіт людського розвитку. URL: <http://hdr.undp.org/en/indicators/69206>.
34. Expected years of schooling . Звіт людського розвитку. URL: <http://hdr.undp.org/en/indicators/69706>.
35. Сателітний рахунок освіти в Україні у 2019 році. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
36. Сателітний рахунок соціального захисту в Україні, 2019 . Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
37. Сателітний рахунок охорони здоров'я в Україні, 2019 . Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
38. Загальний обсяг витрат за напрямками інноваційної діяльності (2000-2018) . Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
39. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 05.12.2012, підстава - 5460-VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text>.

40. Про Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/583/2011#Text>.
41. Про утворення Державного агентства України з інвестицій та інновацій : Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1873/2005#Text>.
42. Технологічні парки. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/tehnologichni-parki>.
43. Видатки на освіту. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education>.
44. Освіта в Україні: виклики та перспективи. інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство освіти і науки України. , ст.156. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2020/metod-zbirka-osvita-ta-covid-2020.pdf>.
45. Заклади вищої освіти . Державна статистична служба України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html.
46. Поточні витрати на охорону здоров'я . Світовий банк. URL: [https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators# Current health expenditure \(% of GDP\)](https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators# Current health expenditure (% of GDP))
47. Що було, є і буде . МОЗ України. URL: https://moz.gov.ua/uploads/2/13773-transition_book_healthcare.pdf ст 7
48. Domestic general government health expenditure (% of current health expenditure) . Світовий банк. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>
49. External health expenditure (% of current health expenditure) . Світовий банк. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>
50. Domestic private health expenditure (% of current health expenditure) . Світовий банк. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>
51. Сателітний рахунок соціального захисту в Україні у 2019 році . Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

52. Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2018 рр. . Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
53. Захворюваність населення (1990-2017) . Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
54. Міграційний рух населення за типом місцевості у 2002-2019 роках . Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
55. External Labour Migration in Ukraine as a Factor in Socio-Demographic and Economic Development . Міжнародна організація з міграції. URL: <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RR-14.pdf>
56. Hitoishi Chakma, Emily Coppel , Aissatou Diallo, Rod Dubitsky, Isabel Whisson. Financial Inclusion and Resilience: How BRAC's Microfinance Program Recovered from the West Africa Ebola Crisis. URL: <http://globaldeliveryinitiative.org/library/case-studies/financial-inclusion-and-resilience-how-bracs-microfinance-program-recovered>
57. Strengthening Health Systems Management under Decentralization in Kenya , URL: http://globaldeliveryinitiative.org/sites/default/files/case-studies/strengthening_health_systems_management_under_decentralization.pdf
58. Sruti Bandyopadhyay. Lesson Study: Scaling Up Peer-to-Peer Learning for Teachers in Zambia. URL: <http://globaldeliveryinitiative.org/library/case-studies/lesson-study-scaling-peer-peer-learning-teachers-zambia>
59. WORLDREADER: CREATING A CULTURE OF E-READING AROUND THE GLOBE . Authors: Sruti Bandyopadhyay. URL: <http://globaldeliveryinitiative.org/library/case-studies/lesson-study-scaling-peer-peer-learning-teachers-zambia>
60. United Nations Charter, Chapter I: Purposes and Principles. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1>
61. The Sustainable Development Agenda. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/>
62. Урядовий портал. Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

63. Урядовий портал. Цілі сталого розвитку Україна - Поточний прогрес у розрізі цілей та завдань. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/csr_prezent/ukr/ukr4/index.html
64. Урядовий портал. Розвиток людського капіталу . URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu>
65. Формула НУШ. URL: <https://nus.org.ua/about/formula/>
66. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf
67. Міністерство цифрової трансформації України. Дія – Держава і Я – бренд цифрової держави! . URL: <https://spilno.org/news/diya-derzhava-i-ya-brend-tsyfrovoi-derzhavy>
68. Міністерство цифрової трансформації України. Diia Summit: нові цифрові послуги та документи . URL: <https://thedigital.gov.ua/news/diia-summit-novi-cifrovi-poslugi-ta-dokumenti>
69. Міністерство цифрової трансформації України. Diia Summit 2.0: які революційні послуги тепер доступні українцям у Дії . URL: <https://diia.gov.ua/news/diia-summit-20-yaki-revolucionijni-poslugi-teper-dostupni-ukrayincyam-u-diyi>
70. Міністерство освіти і науки України. Всеукраїнська школа онлайн . URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/vseukrayinska-shkola-onlajn>
71. Урядовий портал. Медична реформа . URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya>
72. HELSI.ME. Що таке медична реформа для громадян України? . URL: <https://helsi.me/reform>
73. The first Voluntary National Review of progress towards achievement of the Sustainable Development Goals in Ukraine. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26295VNR_2020_Ukraine_Report.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1 Видатки на середню освіту в Україні за 2019 рік

Область	Видатки денних закладів, млн. грн	Кількість учнів	Середні видатки на 1 учня
Луганська	1 478,40	53 383	27 181
Кіровоградська	2 566,70	93 596	26 770
Івано-Франківська	3 913,80	154 287	25 228
Чернігівська	2 389,80	93 508	25 207
Полтавська	3 367,10	129 559	25 106
Тернопільська	2 776,30	108 374	24 974
Житомирська	3 372,80	134 431	24 708
Черкаська	2 858,40	112 071	24 505
місто Київ	7 065,90	285 019	24 394
Сумська	2 410,90	93 918	24 384
Вінницька	3 881,00	158 729	23 891
Херсонська	2 617,90	107 359	23 821
Хмельницька	3 244,50	132 210	23 788
Закарпатська	4 006,50	164 167	23 730
Миколаївська	2 628,90	109 989	23 626
Чернівецька	2 528,50	103 287	23 213
Волинська	3 212,00	136 042	23 176
Львівська	6 390,20	274 531	22 341
Запорізька	3 701,70	160 938	22 331
Рівненська	3 672,10	159 317	22 210
Київська	4 926,40	216 604	21 990
Дніпропетровська	6 989,50	324 226	21 064
Донецька	3 439,60	162 060	21 007
Харківська	5 097,70	237 101	20 932
Одеська	5 417,50	258 273	20 329
Усього	93 954,00	3 962 979	23 083

Джерело: складено автором на основі даних [41].